

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ПРИСТУПНЕ БЕСЕДЕ
СРПСКИХ АКАДЕМИКА
II

БЕОГРАД
Српска академија наука и уметности

2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

**ПРИСТУПНЕ БЕСЕДЕ
СРПСКИХ АКАДЕМИКА
(1886–1947)**

Књига 2

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

PRESIDENCY

INAUGURAL SPEECHES
OF SERBIAN ACADEMICIANS
(1886–1947)

Volume 2

The volume is published on account of the SASA Presidency resolution adopted at its 2nd session of 20 February 2020 and the SASA Executive Board resolution adopted at its 33rd session of 5 November 2021

Editor-in-chief

academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE

2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПРЕДСЕДНИШТВО

**ПРИСТУПНЕ БЕСЕДЕ
СРПСКИХ АКАДЕМИКА
(1886–1947)**

Књига 2

Књига је објављена на основу одлуке Председништва САНУ са II седнице
20. фебруара 2020. године и одлуке Извршног одбора САНУ са XXXIII седнице
5. новембра 2021. године.

Уредник

академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД

2021

SASA PRESIDENCY

academician Vladimir S. Kostić,

President of SASA

academician Zoran V. Popović,

Vice President of SASA for Natural Sciences

academician Ljubomir Maksimović,

Vice President of SASA for Social Sciences

academician Zoran Knežević,

Secretary General of SASA

academician Stevan Pilipović,

President of SASA Branch in Novi SAD

academician Ninoslav Stojadinović,

President of SASA Branch in Niš

academician Milan Damnjanović,

Secretary of the Department of Mathematics, Physics and Geo Sciences

academician Vladimir Stevanović,

Secretary of the Department of Chemical and Biological Sciences

academician Dejan B. Popović,

Secretary of the Department of Technical Sciences

academician Dragan Micić,

Secretary of the Department of Medical Sciences

academician Zlata Bojović,

Secretary of the Department of Language and Literature

academician Kosta Čavoški,

Secretary of the Department of Social Sciences

academician Mihailo Vojvodić,

Secretary of the Department of Historical Sciences

academician Milan Lojanica,

Secretary of the Department of Arts

ПРЕДСЕДНИШТВО САНУ

академик Владимир С. Костић,
п̄редседник САНУ

академик Зоран В. Поповић,
п̄ошп̄редседник САНУ за п̄риродне науке

академик Љубомир Максимовић,
п̄ошп̄редседник САНУ за друшп̄вене науке

академик Зоран Кнежевић,
п̄енерални секретар САНУ

академик Стеван Пилиповић,
п̄редседник Оп̄ранка САНУ у Новом Саду

академик Нинослав Стојадиновић,
п̄редседник Оп̄ранка САНУ у Нишу

академик Милан Дамњановић,
секретар Одељења за математичку, физику и тео-науке

академик Владимир Стевановић,
секретар Одељења хемијских и биолошких наука

академик Дејан Б. Поповић,
секретар Одељења п̄техничких наука

академик Драган Мицић,
секретар Одељења медицинских наука

академик Злата Бојовић,
секретар Одељења језика и књижевности

академик Коста Чавошки,
секретар Одељења друшп̄вених наука

академик Михаило Војводић,
секретар Одељења историјских наука

академик Милан Лојаница,
секретар Одељења уметности

THE SASA BOARD FOR HISTORY AND
PUBLICATION OF ACADEMIC SPEECHES

President

academician Miro Vuksanović

Members

academician Vladan Đorđević

academician Gradimir V. Milovanović

academician Radoje Čolović

corresponding member Dragan Vojvodić

corresponding member Jelena Jovanović

corresponding member Pavle Petrović

corresponding member Tanja Ćirković Veličković

Board secretaries

Danka Kuželj

Marina Ninić

Board assistant

Dragoslav Boro

АКАДЕМИЈСКИ ОДБОР ЗА ИСТОРИЈАТ И
ОБЈАВЉИВАЊЕ АКАДЕМСКИХ БЕСЕДА

Председник

академик Миро Вуксановић

Чланови

академик Владан Ђорђевић

академик Градимир В. Миловановић

академик Радоје Чоловић

дописни члан Драган Војводић

дописни члан Јелена Јовановић

дописни члан Павле Петровић

дописни члан Тања Ђирковић Величковић

Службени сарадници

Данка Кужел

Марина Нинић

Технички сарадник

Драгослав Боро

Академске беседе редовних чланова Српске краљевске академије у овој књизи објављене су према њиховом првом издању без језичких, стилских, правописних и других измена – да би аутентичност текстова била у потпуности сачувана.

САДРЖАЈ

Миро Вуксановић <i>Приступне беседе српских академика (уреднички предговор другој књизи)</i>	15
Прави чланови Српске краљевске академије (1886–1947)	19
Приступне беседе (1890–1914)	
Академија природних наука	
Сима Лозанић <i>О ароматичним глицијокарбамаинима</i>	39
Јован Цвијић <i>Структура и подела планина Балканској полуострва</i>	57
Михаило Петровић Алас <i>О мајемајичкој теорији активности узрока</i>	95
Богдан Гавриловић <i>Проблем простора, хипер-простора и континуума</i>	135
Сава Урошевић <i>Један поглед на постојанак кристалних шкриљаца</i>	151
Академија философских наука	
Владан Ђорђевић <i>Корис и Досијеј</i>	167
Јован Туроман <i>Борба за хуманистичну гимназију и борба против ње</i>	241
Петар Пера Ђорђевић <i>О реду речи у српском језику</i>	259

Љубомир Стојановић	
<i>О индивидуалисању српскога језика</i>	295
Андра Николић	
<i>О књижевној кријици</i>	313
Александар Белић	
<i>Основне црте историјској развијка српскога језика</i>	323

Академија друштвених наука

Јован Ристић	
<i>Леополд Ранке и ослобођење Србије</i>	329
Глигорије Гига Гершић	
<i>Пољед на међународни и државојравни пологај Босне и Херцеговине и</i> <i>острва Кијра према научним оценама прејсјавника данашње</i> <i>међународно-јравне теорије</i>	343
Стојан Бошковић	
<i>Државна идеја у старој и новој српској Краљевини са пољедом на исту</i> <i>идеју код осталих словенских народа</i>	385
Нићифор Дучић	
<i>Свети Сава, српска црква и српска краљевина у XIII вијеку</i>	389
Јован Мишковић	
<i>Српска војска и војевање за време усјанка, од 1804–1815 године</i>	401
Јован Ђ. Авакумовић	
<i>Стара српска порођа поређена са енглеском порођом</i>	427
Милутин И. Гарашанин	
<i>О пољичкој књижевности</i>	447
Љубомир Јовановић	
<i>О Лејојису поја Дукљанина</i>	463
Михаило В. Вујић	
<i>Најновији обрј у шрговинској пољичици</i>	469
Јован Н. Томић	
<i>Град Клис у 1596. години</i>	491
Ђорђе Павловић	
<i>О јравосују</i>	511
Слободан Јовановић	
<i>Уставобранијељи и њихова влада 1838–1858</i>	523

Академија уметности

Милан Јовановић Морски <i>Пољед на индијску драму</i>	541
Павле Паја Јовановић <i>Изложба слика</i>	563
Јован Јовановић Змај <i>Краљевић Марко и Тројлав Арајин</i>	569
Стеван Тодоровић <i>Изложба слика</i>	575
Симо Матавуљ <i>О уметној њријовеци (расјрава)</i> <i>Цар Дуклијан (њријовејка)</i>	581
Урош Предић <i>Изложба слика</i>	603
Андра Стевановић <i>О Дечанима</i>	609
Богдан Поповић <i>О њоложају њридева у њруји с именицом</i>	613

Чланови који нису одржали беседе

Светолик Радовановић	655
Андра Ђорђевић	657
Михаило Гавриловић	659
Стеван Сремац	661
Лаза Костић	663
Јован Бошковић	665

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

АКАДЕМИЈА УМЕТНОСТИ

Богдан Поповић

О положају придева у групи с именицом

Богдан Поповић

Богдан Поповић

(Београд, 20. децембра 1863 / 1. јануара 1864 – Београд, 7. новембра 1944)

Био је књижевни критичар и теоретичар и професор Београдског универзитета.

Српска краљевска академија: прави члан Академије уметности од 3. фебруара 1914, секретар Академије уметности од 6. марта 1928. до 7. марта 1931.

Приступну беседу одржао је на првом свечаном скупу Српске краљевске академије, 31. марта 1921. године (објављена у: Годишњак / Српска краљевска академија, 30 за 1921 (1922): 165–166 [извод]; Богдан Поповић, О уметности и стилу (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2001), 232–246).

* Фотографија на претходној страни Библиотека САНУ F-263-2.

Госйодо академици,¹

Као тему за своју данашњу беседу изабрао сам један проблем којим сам се бавио у два маха за последње две-три деценије, први пут 1895, кад сам у својим предавањима из теорије књижевности говорио о реду речи у реченици, и други пут 1909, кад сам своја предавања о теорији стила редиговао. Проблем је у лингвистици познат под именом проблема „о положају атрибутивног придева“. У теорији књижевности могао би се назвати тако исто; али у тој последњој науци нема монографија посвећених искључиво том проблему, но се проблем решава – ја мислим правилније – у вези с осталим односима у којима стоје делови говора међу собом.

Проблем је, као што видите, из пограничне области која раздваја или спаја лингвистику и стилистику.

Проблем се може уочити двојако. Прво питање које се везује за њега, то је питање: по ком се начелу управља положај придева према именици у разним језицима? То је питање расправљала поглавито лингвистика, која је, на пример у граматикама, тражила и одређивала правила за практичну употребу и која се сасвим претежно ограничавала на испитивање појединих језика узетих сваки за себе, расправљајући, на пример, положај придева према именици у француском, или само старом француском, или у латинском, у грчком, у санскритском, и тако даље. Но њиме се бави и теорија књижевности, која такође тражи да пронађе *теорију, начело*, које стоји испод утврђене употребе² или утврђених навика у реду речи неког језика.

Друго питање које се везује за наш проблем, то је питање битно књижевнотеоријско, и могло би се назвати естетичким: оно гласи, у редакцији Спенсеровој, у његовом огледу о филозофији стила: Је ли боље метнути придев пред именицу, или именицу пред придев? Узгред буди речено, та редакција можда није најбоља; и тачније би и научније било поставити питање овако: *Који језик има савршенију уиошребу*, онај који меће придев напред, или онај

¹ Расправа је написана као приступна академска беседа коју је писац после проглашења за редовног члана Академије наука и уметности у Београду прочитао на свечаном скупу Академије 31. марта 1921. – Примедба редактора Војина Ракића. (У даљем тексту Ракићеве белешке означене су иницијалима В. Р., а белешке ауторове Б. П.).

² Овде је реч „употреба“ употребљена у смислу латинског *usus*, француског *usage*, немачког *Gebrauch* итд. – Б. П.

који га меће иза, или – додао бих ја – онај који може да га метне и испред и иза именице? Но и овим се естетичким питањем бави, или ће се бавити, и лингвистика, која је у последњим деценијама узела у оквир својих испитивања и оцену вредности појединих језика. Термин који је фон дер Габеленц дао овом послу је *Sprachwürdigung*.

Питање је, дакле, у исто време лингвистичко и стилистичко, или, замењујући овај последњи израз као недовољно потпун, књижевнотеоријско. Чињеница да науке постепено проширују област својих испитивања, и с друге стране упоредна метода – уосталом једина плодна у истраживању научних истина или генерализација – чине да поједине науке залазе у област других наука и сусрећу се у проблемима које испитују.

Моја је намера да у овом нацрту дам резултате својих истраживања, говорећи прво о питању начела које управља положајем придева у разним језицима, па затим о питању која је употреба кога језика савршенија од друге. Моја је жеља била да нађем опште начело које би, ако је могуће, и тим самим што је опште, могло важити за положај придева не само у једном или другом језику него и у осталим језицима, и не само у једно доба – него и у току историјскога развића тих језика; и које би, узгред буди речено, могло бити примењено и на положај осталих делова говора. Наравно, ја не спадам у круг оно неколико људи који у Европи и Америци знају – дубље и из прве руке – све најглавније типове људских језика. Али, ако би се нашло начело које би вредело за језике који су нам свима приступачни, и ако би оно било такве природе да а priori улива поверење и даје, логички, утисак о могућности његове опште примене, онда би бар добра вероватноћа постојала да то начело може бити примљено као опште, док појединачна испитивања неаријевских, неиндоевропских језика не би то начело коначно потврдила или коначно оборила, или сузила можда само на језике индоевропске. Теорија књижевности, која се тако обилато и тако опсежно наслања на психологију, на науку чија су начела заједничка за целу људску расу, можда је у бољем положају да (у друштву с лингвистиком, наравно) тражи решење тога питања но сама лингвистика. Да одмах овде кажем, теорија књижевности одмах је од почетка одбијала да се, као што је то чинила лингвистика, бави положајем придева према именици као *засебним* питањем; за њу је однос придева и именице, као што је горе наговештено, одмах од почетка био сличан односу између других делова говора, такође и више још, сличан односу између реченичних делова, и односу и самих реченица међу собом.

Као полазну тачку и као основу за своје излагање узећу француски језик, на коме се важност и заплетеност проблема најакутније осетила. То чиним, прво, стога што сам и сам своје решавање тога проблема почео од тога језика; друго, зато што тај језик даје најпогоднију, најзанимљивију и најпотпунију грађу за решење нашега проблема. Та грађа се простира, без прекида, на једанаест, односно на двадесет векова, и сачувана је у дугом низу књижевних и историјских докумената, и, благодарјећи вредноћи истраживача, покупљена је у великом броју приступачних списа и монографија. Број монографија и уопште публикација које се баве питањем о положају придева у француском језику, несразмерно је надмоћнији над публикацијама о положају придева у другим језицима. Ово сведочи, прво, да се на француском језику важност и заплетеност проблема најакутније осетила и, друго, да се није долазило до задовољавајућег решења. Тако и у тератутици, ако ми допустите то поређење, вредност нађених лекова за неку болест стоји увек у обрнутој сразмери с њиховим бројем.

Отуда, ако нам испадне за руком да нађемо начело које управља положајем францускога придева, ми ћемо не само решити једно, по мом мишљењу, још нерешено питање но ћемо, по мом уверењу, добити решење општег проблема о положају придева у групи људских језика. Један параграф нам затим може бити довољан да осветлимо примену тога начела на остале језике.

По својој навици, која има добрих и рђавих страна, ја сам решавао проблем пре но што сам се упознао с књижевношћу проблема, и тек кад сам мислио да сам га решио, прешао сам на проучавање радова својих претходника. Ја ћу вам врло укратко изнети битне теорије њихове, додајући да ме ниједна није могла задовољити, ни Gröber-ова, која је од 1888, кад је објављена, почела нагло освајати и, може се рећи, освојила мишљења научника. Од лингвиста и граматичара који су у својим граматикама дали своју теорију о положају францускога придева, и чије теорије, више или мање, заслужују да се узму у обзир, поменућу: 1) Vaugelas-a (1664), 2) Beauzée-a, 3) A. Vinet-a 4) Diez-a (1856), 5) Maetznar-a, 6) Lücking-a (1883), 7) Seeger-a, 8) Brinkmann-a, 9) Hölder-a, 10) Meyer-Lübke-a, 11) Girault-Duvivier-a, 12) Ayer-a, 13) Darmesteter-a, 14) Clédat-a, 15) Etienne-a, итд. – Од писаца монографија посвећених искључиво испитивању положаја францускога придева поменућу: 16) Eichelmann-a, 17) Robert-a, 18) Baale-a, 19) Dühr-a, 20) Wagner-a, 21) Cron-a, 22) Hendrych-a, 23) Schöningh-a, 24) Von den Driesch-a, 25) Heller-a, 26) Haegle-a, 27) Berkenbusch-a, 28) Breusing-a, 29) Svedelius-a, 30) Kalepky-a, 31) Hofer-a, 32) Fein-a, 33) This-a, 34) Clédat-a, 35) Gröber-a, итд. – Од радника који су се бавили испитивањем француског реда речи у старим споменицима француским, али су при том расправљали и питање о положају придева, поменућу: за XI и XII век, 36) Völcker-a, 37) Morf-a, 38) Bartels-a, 39) Le Coutre-a; за XIII век, 40) Schlickum-a, 41) Krüger-a, 42) Marx-a, 43) Wagner-a, 44) Von den Driesch-a, и 45) Cron-a; за XIV, 46) Riese-a, и 47) Wagner-a; за XV, 48) Höpfner-a и 49) Wagner-a; за XVI, 50) Philippsthal-a; за XVII, 51) Haase-a, 52) List-a; итд. Од рецензената који су ово питање решавали говорећи о горњим радовима, или писаца који су се с рецензентима спорили, поменућу: 53) Buck-a, 54) Sven Berg-a, 55) This-a, 56) Tendering-a, 57) Tobler-a, 58) Stimming-a, 59) Sarrazin-a, 60) Ellinger-a, 61) E. Weber-a, итд.

Теорије тих радника, мојих учених претходника на овом послу, и оцена њихових теорија, могу се укратко овако извести; и извод ће вас гредом познати с неколиким основним елементима проблема с којима ћемо и ми на крају оперисати. У првој периоди, од Vaugelas-a до Weil-a – кога горе нисам поменуо, а који својим делом *О регу речи у старим језицима њоређеним с модерним*,³ чини епоху – до Weil-a *искључно*, говори се углавном, посве примитивно, да место придева, пре или после именице, „није тако велика тајна; да то место одређује час уво, час осећање, који пут творачка машта, често искључиво уобичајена употреба“.

О научном испитивању ту нема трага. Нема сумње да је за то време могло бити људи који су, тако да кажем, лично за себе, мало дубље осетили извесну логику у уобичајеној употреби; наука има често претече у људима који по занимању нису стручни научници; али, колико је мени познато, о мишљењу таквих људи, ако их је било, није остало трага. О Риваролу се зна да је *Речнику* Академије замерао што не доноси правила о положају придева, и да је обећао да ће сам дати такво правило, које ће, „изведено из саме природе језика, бити

³ Henri Weil, licencié ès-lettres, *De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes*, P. 1844. – Б. П.

изванредно корисно младим људима и странцима, за које је место епитета камен спотицања“;⁴ али тога правила он није никада дао.

Другу периоду почиње Weil својом горе поменутом, могу рећи генијалном књижицом. Ја ћу се, говорећи о њему, служити својом, не његовом терминологијом: он је у свом делу први показао како ред речи показује ред мисли (то је пре њега рекао филозоф Спиноза), како редом речи управљају логика и осећање, и како у интелектуалним језицима подмет претходи прироку, у осећајним обратно. Он не говори посебице о положају придева, али ко чита његову књигу, а има у глави проблем положаја придева, мора се сетити, или помислити, да ће се вероватно и положај придева управљати по општим законима који управљају редом речи уопште. Утолико је чудније да његова књига од 1844. године, која је доживела друго издање 1869, и која се према томе читала, није у овој другој периоди имала јаснијег и знатнијег утицаја на раднике који су се бавили проблемом о положају придева. Најбољи радници те периоде, као Diez и Tobler, не изгледа да су се у нашем ужем питању користили резултатима Weil-овим; они су, по закону о почетним покушајима, чинили о положају придева фрагментарне, више-мање оштроумне, али небитне или споредне опаске, као што је, на пример, Diez-ова, да придев иде *најпрег* кад казује особину мање истакнуту, уопште изречену, или сродну са значењем именице, а да долази *иза* кад казује особину индивидуалну, особину која *разликује, дисџинџира*. Неки радници мањега гласа који су се бавили питањем о положају придева, као A. Vinet, Lücking, Brinkmann, били су, по мом мишљењу, у својим опаскама или у њиховој редакцији – редакција је пола мисли – срећнији. Vinet још говори о „уву“; али да даје да кад се случајеви које „уву“ одређује оставе на страну, „може се уопште рећи да ум меће епитет после именице, а да га *душа* (читај: осећање) ставља радије напред“. То је у складу са Weil-овом теоријом о реду речи уопште, и у нешто друкчијој редакцији биће, као један део, задржано и у формули коју ћу вам ја на крају овога излагања понудити. Lücking 1883, једно четрдесет година после Vinet-а, изрекао је исту мисао још потпуније, наиме да *иза* именице стоји квалификатив који логично разликује, мотивише, који се не разуме сам по себи, који не слика (естетички), а пред именицом квалификатив који се сам по себи разуме, који (естетички) слика, који је емфатичан или осећајан;⁵ сем тога, учинио је једну врло фину, иако неискоришћену опаску о акценту који пада на извесне придеве опаску коју су му, као и Brinkmann-у, доцнији истраживачи погрешно оспорили. Brinkmann (1855) учинио је такође два-три нова, ситнија, емпиријска опажања. Остали радници ове периоде пружају обичну слику научног лутања при *решавању некој њешкој и зайлејшеној њишања*, у коме се сами заплићу и заплићу и друге, губећи се по странпутицама и удаљујући се са својим често ирелевантним опажањима све више од правог решења; онако као што то и у другим конверзацијама бива да се на крају тих конверзација говорници нађу даље од решења и споразума но у почетку конверзације. Чак огромна грађа коју су ти радници покупили у циљу решавања проблема, остала је добрим делом неупотребљива, јер грађа може за науку бити корисна само ако је покупљена по неком здравом и плодном начелу. Статистике предметнутих и постпонованих придева, које су они састављали пребрајајући

⁴ Са стране у рукопису стоји напомена: „То X неће да да“. („X“ у рукописима Богдана Поповића означава самога аутора.) – В. Р.

⁵ Види: Cron, *Die Stellung des attributiven Adjectivs im Altfranzösischen*, стр. 10. – Б. П.

механички дотичне случајеве у историјским и књижевним документима, нису могле дати никакве научне резултате. Исто тако, њихов начин да групе придева и именице наводе у својим монографијама искључиво као групе, то јест ван реченичног склопа у коме се налазе, представљао је само губитак драгоценог времена и за њих и за читаоца. Ове навике овде наведене, час једна час друга, час све заједно, настављене су и у многим радовима треће периоде.

Ту трећу и последњу периоду отвара Gröber са својом формулом коју је о положају придева дао 1888. у првом издању својих *Основа романске филологије*, и о којој ће одмах бити речи. Остављајући на страну писце од мањег значаја по вредности њиховог теоријског приноса, три писца су, после Gröber-а, с највише дара или труда, покушали да утврде или развију учење Gröber-ово – Cron, Schöningh и Von den Driesch, сва тројица у докторским дисертацијама, 1891, 1898, и 1905. Да ли је после тога што рађено у науци на питању о положају придева у француском, не могу рећи, јер сам за време рата, док сам био на страни, имао других послова, а не научних, а у Београду нема књижнице за научне радове ове врсте. Али је прилика да даље није рађено, пошто је Gröber-ово решење у науци примљено као коначно; др Spitzer, ако сам писца добро запамтио (немам могућности да ову појединост проверим), назвао је решење Gröber-ово, „генијалним“. Тако се говори само у случају кад је решење не само духовито нађено, но кад је човек у исто време убеђен да је и проблем коначно решен.

Од поменути тројице писаца, Von den Driesch је дао најопсежнију монографију с великим бројем брижљиво покупљених примера, и последњу по датуму; он је непосредни ученик Gröber-ов; своју је тезу радио по наговору Gröber-овом, који му је при изради „помагао саветом и иначе“; и њега ми је сам Gröber у једном свом писму препоручио кад сам, стешњен временом, професора Gröber-а молио да ми препоручи књигу из које бих се најбрже могао оријентисати у библиографији предмета. Из рада Von den Driesch-евог Gröber је сам унео у друго издање својих *Основа* (1904–1906) замашан број нових напомена и опажања. При свем том, мени се, од тројице, најдаровитији учинио Schöningh, иако ни он – као ни Cron, ни Von den Driesch, ни Gröber – није по мом мишљењу погодио правилно решење проблема.

Ја вам нећу излагати дугу историју решавања проблема положаја атрибутивног придева у француском језику, но ћу се зауставити само на последњој теорији о њему, на теорији професора Gröber-а, која је од 1888, кад је објављена, почела нагло освајати и, може се рећи, данас и освојила мишљење научника.

Gröber-ова теорија, мало заплетено, гласи:⁶

„Исто се тако [тј. психолошки] објашњава и двојаки положај атрибутивног придева поред именице, на тај начин што он, кад стоји иза именице (означавајући врсту),⁷ детерминише или логички дистингвира,⁸ док, кад стоји напред, он именици неку особину, субјективно оцењујући,⁹ атрибуише (un homme savant научник; un savant homme учен човек).¹⁰ Отуда

⁶ Види: Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*, 1, 1904–6, стр. 273. – Б. П.

⁷ Artbezeichnend. – Б. П.

⁸ Verstandesmässig distingwirt. – Б. П.

⁹ Subjektiv bewertend. – Б. П.

¹⁰ Оба пута је „savant“ предикат; само једном интелектуални, други пут емоционални; због те емоционалности има значење bewertend. – Б. П.

придеви који казују имена земаља (*armée française*), који означавају боје (*des cheveux noirs*), који су називи за друге особине које се опажају чулима¹¹ и које ће свако дотичној ствари признати¹² (*table ronde, diable boiteux*), и сви остали називи за означење особина које не буде наша осећања, не напуштају своје место иза именице никад, *или само онда* кад говорник везује за њих своје осећање (*le bleu ciel*). С друге стране, разуме се да придеви са којима је осећање нераздвојно везано, зато што казују неоспорне вредности, као *bon, mauvais, beau, joli*, итд., иду за именицом, *само* кад треба *лоично* да разликују, а да називима телесних недостатака (нпр. *laid*) само страст или суровост могу дати осећајно место пред именицом; да се придев особном имену, које, противно заједничким именима, не допушта разликовање по врсти, само, осећајно ценећи, предмеће (*le célèbre Coquelin*), и да 'поредећи' суперлативи-компаративи који поређују вредности, и елативи који су састављени помоћу прилога за степен (*très, trop*), или помоћу наставка за степен (*-eux, -able*), и који казују речју оно што други придеви могу изразити само положајем (субјективно признавање вредности), добијају своје место, слично експланаторним апозицијама, иза именице; али кад су предметнути, буде осећање у јачем степену исто онако као што предметнута апозиција истиче 'особину' пред 'именом'."

Подробна критика теорије коју сте сад чули, у овој прилици није могућна. Нека је речено само ово. Прво: термини проф. Gröber-а нису, за овај случај, довољно прецизни;¹³ која је разлика између израза „дистингвирати“ и „атрибуисати“? По обичној употреби сваки придев поред именице „атрибуише“; зато се придев поред именице и зове атрибутивним. Обратно, пошто *сваки* придев квалификује, то онда сваки придев и дистингвира; јер квалификујући, детерминишући, он дистингвира од других квалификација, од других

¹¹ Sinnfällig. – Б.П.

¹² Von jedwedem dem Ding zuzuerkennend. – Б. П.

¹³ Почетак овога става доведе, писац је првобитно друкчије редиговао, те овде дајемо и ту прву, касније замењену редакцију:

„Ово Gröber-ово излагање своје теорије које сам ја превео с великом брижљивошћу, треба врло пажљиво проучити, да би га човек могао критички разумети. Оно се тешко прати зато што је редакција његова несумњиво неумешна, или неуметничка, а тешко се схвата зато што су тврдње у њему, по мом мишљењу, на више места противречне и нетачне. Ја не могу овом приликом правити подробну критику тога излагања; нека су побројане, укратко, само ове замерке које ћу сад навести. Остало ме ће најбоља критика бити, као што је то увек случај, нови предлог за решење проблема – ако тај нови предлог испадне тачнији од старог решења.

Формула Gröber-ова, сведена на њен најпростији израз и изречена у његовој властитој редакцији, каже: 'да придев који стоји поред именице, осећајно атрибуише, а придев који стоји иза ње логички дистингвира'. Из тога би изишло да такву разлику могу правити само језици који придеве могу имати у оба положаја, као што је случај с модерним језицима романским, с латинским, с грчким; а да језици с утврђеним положајем придева, као немачки и енглески, који (са овде безначајним изузецима) придев међу увек пред именицу, не могу 'логички дистингвирати'". Ако би се одговорило да Gröber тражи начело само за француски језик, ова би замерка ипак остала у снази. (Овде у ркп. забелешка, оловком са стране: „Сад би, да би се положај придева објаснио начелно и уопште за нас, требало наћи правила и за друге језике; и онда наново на посао.“) – Даље, он своје главне термине није прецизирао, ни дефиницијом, ни примерима;...“ Одавде се текст рукописа наставља као што је у продужетку обележеног места. – В. Р.

детерминација. „Атрибуисати“ и „дистингвирати“ нису контрасти – бар док нам се не каже у чему се контраст састоји. Ако би се, међутим, на ово одговорило да изразе „атрибуисати“ и „дистингвирати“ треба узети заједно с изразима „осећајно“ и „логички“, с којима је Gröber прве везао, онда се, прво, може рећи да је и значење тих последњих изрза требало исто тако ближе одредити, нарочито њихово посебно значење у вези с изразима „атрибуисати“ и „дистингвирати“; и друго, да се изрази „осећајно“ и „логички“, као што ћемо мало доцније видети, могу односити само на *йоложај* придева испред или иза именице, а никако на смисао који са собом носе изрази „атрибуисати“ и „дистингвирати“. Ми ћемо доцније видети да „осећајно“ предметнут придев може (да задржимо терминологију Gröber-ову) и „атрибуисати“ и „дистингвирати“. Како се цела теорија Gröber-ова окреће око разлике између тих термина, те термине је неопходно требало прецизно дефинисати. Овако можемо рећи да је Lücking-ова формула прецизнија од Gröber-ове. – Даље: израз „субјективно оцењујући“ је такође недовољно одређен; субјективно човек „оцењује“ сваким придевом који по свом значењу оцењује, било да човек тај придев стави испред или позади именице: *admirables paroles!* и *paroles admirables!* оцењују сасвим подједнако; и, разуме се, оцена да ли су дотичне *paroles* „*admirables*“ или не, биће увек субјективна.

Даље; ако придеви који, по Gröber-у, „логички дистингвирају“ и зато стоје иза именице, могу под утицајем осећања да дођу испред ње, и, обратно, ако придеви који „осећајно атрибуишу“ и зато стоје испред именице, могу, кад логички дистингвирају, да дођу иза ње;¹⁴ каква је онда начелна разлика између једних и других? И чему онда служи подела на придеве који казују имена земаља, боје, и друге особине „које се опажају чулима“, и на придеве „са којима је осећање нераздвојно везано“, кад на пример, поред *cheveux noirs* може да буде и *le bleu ciel*? Да ли у овом последњем случају придев за боју *bleu*, будући предметнут, сад престаје казивати „особину која се опажа чулима, и коју ће свако дотичној ствари признати“?

Онда би просто изишло да су термини „логично дистингвирање“ и „осећајно атрибуисање“ излишне таутологије са речима „положај придева иза именице“ и „положај придева испред ње“; и онда је много простије било рећи да придев у емоционалном говору иде напред, а у интелектуалном натраг, што је заиста чињеница, и што се зна од Weil-а, и што су, као што смо видели, рекли својим језиком и Vinet и Lücking. (Ми ћемо даље видети, као што сам горе поводом Vinet-а наговестио, да та констатација није довољна да објасни положај придева у француском, и да она чини само једну половину потпуне формуле или решења проблема.)

У реченици: „Il y en a qui sont brocards, velours et soie; d'autres, linon léger, léger linon“, каква је „дистинктивна“ или „атрибутивна“ разлика између „léger“ које долази *йосле* „linon“ и „léger“ које стоји *наипрег*? И у реченици: „Tiens, je voudrais être à la place de Nimeuil, ce cabot modeste qui n'est qu'un modeste cabot“ – по чему предметнуто „modeste“ „оцењује субјективније“ но постпоновано, и по чему постпоновано „modeste“ „означава врсту“ глумчеве

¹⁴ Првобитна пишчева редакција овога места: „Каква је онда битна, унутрашња, карактеристична разлика између једних и других, и по чему се, на пример, може изрећи правило, да придеви који казују боје ‘логички дистингвирају’ и зато ‘иду натраг’, кад поред ‘cheveux noirs’ може да буде и ‘le bleu ciel’? Да ли они онда губе своју природу особина ‘које се опажају чулима и које ће свако дотичној ствари признати’?“ – Б. П.

личности више но предметнуто? И зашто је једно „modeste“ „пробудило“ говорников или пишчев „афект“, а друго „modeste“, у току једне исте кратке реченице, није?... Иста питања се могу поставити и о овој реченици: „Mais, tout de même, c'est l'illusion d'un peu de vie jolie rendue au plus joli des cadres.“ Тако на штампаним картама за изјаве саучешћа можете наћи час: „Condoléances sincères“, час: „Sincères condoléances“; по чему „sincère“ у једном случају „означава врсту“ а у другом „субјективно оцењује“? По Gröber-у, у фрази „table ronde“ придев долази на крај зато што казује особину која се може „чулима опазити“ и коју ће „свако дотичној ствари признати“; међутим, исти придев „rond“ стоји у изразима „ronde bosse“, „Rond-Point (de l'Etoile)“ напред, иако је његово значење и његов логички и психолошки значај идентичан у сва три случаја. Ако би се рекло да је то зато (такви случајеви постоје) што поред „point“ стоје *два* детерминатива, „rond-point“ се употребљава и без другог детерминатива, и значи уопште округао трг у коме се састају више улица, и значи још онај заокружени део цркве који на другој страни одговара главном улазу. У изразу „ronde-bosse“, дакле, као и у изразу „rond-point“, придев „rond“ стоји напред, иако је његово значење у те две речи као и у „table ronde“ идентично, и придев „rond“ казује у оба случаја подједнако особину која се може „чулима опазити“ и коју ће „свако дотичној ствари признати“. *Може се уопште рећи да је камен сјошница за ову теорију чињеница да има придева у великом броју који у француском (и у другим сличним језицима) могу сјатајти у оба положаја, и испред и иза именице.* Таква теорија би могла опстати само кад би једни исти придеви увек били постпоновани, а други били увек предметнути, или бар кад би сви постпоновани придеви „логично дистингвирани“, а сви предметнути „осећајно атрибуисали“. Оно прво смо сад видели да не одговара стању ствари, а ово последње су Cron и ученик Gröber-ов, Von den Driesch, заиста и покушали да докажу, али, као што ћемо видети, без успеха; Cron одсечним тоном тврдње без доказа и навијањем, Von den Driesch само натегнутим навијањем. Значајно је да је Gröber у другом издању својих *Основа*, под утицајем рада свога ученика, избацио израз првога издања „осећајно атрибуисали“, као што је и друге позајмице учинио, на штету чистоте и јасности своје теорије, која ни у првом облику није била тачна, али је бар *један* гео могућих случајева консеквентно и елегантно решавала. Остављам на страну то што Gröber не говори о реметећим узроцима као што су традиција, естетика и тако даље; што за постављање своје теорије није узео у обзир ни стари француски језик, а камоли друге језике (без упоредне методе се не може добити право филозофско начело); што најзад није у својој аргументацији узео у рачун да се функција појединих делова говора *мења* у реченичном склопу, и може бити правилно схваћена само у том реченичном склопу, што је, најзад, дао сасвим недовољан број, може се још рећи, произвољно пробраних примера. У ствари, ако поредимо његово решење с решењем Lücking-овим, па и Vinet-овим, ја не видим правога напретка; оно што се мени чини тачно у његовој формули налази се, по мом мишљењу, у њиховим ранијим дефиницијама, а Lücking-ова ми штавише изгледа и потпунија и прецизнија од његове. Што се то решење ипак сматра као Gröber-ово, може се објаснити само великим лингвистичким ауторитетом Gröber-овим, који је, као што то често бива, привукао јачу пажњу на своје мишљење но што је могла пасти у део граматичару Lücking-у.

Кад се подробније уђе у непрегледни низ случајева и примера у којима се јавља група придева и именице – као што су то чинили следбеници Gröber-ови: Cron и нарочито Gröber-ов

ученик Von den Driesch – онда се још боље види како појединачни примери не могу без насиља, без вештачког, софистичког навијања, да се подведу под Gröber-ову формулу. Доказа и илустрације те софистике ради, ево неколико примера, између многих, из Cron-ове и Von den Driesch-еве студије. Прво из Cron-а. У француском може да се каже „un odieux attentat“ и „un attentat odieux“. „Odieux“ је израз који, по Gröber-овој терминологији, „оцењује“, „субјективно оцењује“, и зато је разумљиво, по теорији, да у првом случају стоји напред; али треба објаснити како може да стоји натраг. Cron је приморан да то одступање овако објашњава: „Смисао речи ‘attentat’ данас је тако ослабио (=acte de violence) да људи признају да има и некажњивих (оправданих) атентата и атентата који нису ‘мрски’ (но похвални); отуда ‘attentat odieux’.“ Cron хоће да докаже да „odieux“ у овом последњем случају „означава врсту“, а не „оцењује субјективно“. Други пример. У Villehardouin-у (§ 203) стоји: „Mult en orent grant pitié cum il virent ces haltas yglises et ces palais riches fondre et abaissier.“ Придеви „grant“ и „haltas“ стоје напред, по теорији; али придев „riches“, који тако исто „оцењује“ као прва два, и који би по теорији требало да стоји напред, стоји натраг. Cron вели да је то само „привидан изузетак“:¹⁵ „Palais riches“, вели Cron, „ми данас не бисмо могли лако рећи, јер ‘riche’ данас носи са собом значење неоспорног одобравања, похвале (unbedingten Beifall). Али, док ми данас појам богатога налазимо већ у ‘palais’ (према ‘maison’), у средњем веку, где је толико палата било, и где се у свима списима, кад се говори о становима, говори скоро увек само о ‘palais’, то можда није био случај.“ Cron опет хоће да докаже да према томе придев ту не „оцењује“, но само „означава врсту“ палате према другим палатама. Даље, код Henri de Valenciennes има реченица: „des vassiaux lor jetoient vive chauc es ielx“. У овој реченици придев „vif“, који означава „негашен“ креч, нема шта – бар тако изгледа логично – да „оцењује субјективно“, и по теорији требало би да стоји натраг место напред; али Cron вели да „придев ‘vif’ стоји сасвим на правом месту јер писац хоће да истакне како је оштар бол морао произвести у очима креч који пали“. Даље; у *Дијалозима св. Григорија* има пример „prent verd fain“, у коме придев за боју, противно теорији, стоји испред именице; Cron вели: „да је предметањем писац без сумње хтео да истакне како је зелена храна добра и пријатна за стоку“, итд. У другом једном случају, где је требало да се објасни зашто у *Песми о св. Моголару* проценат предметнутих придева износи 82, док у *Песми о Роланду* само 65, Cron вели да нас ти бројеви не могу нимало зачудити, „... пошто легенда употребљава осећајне епитете, док епско причање захтева свакојаке описе, који се без дистинкције не могу замислити“.

Реч „дистинкције“ навија на израз „дистингвира“, употребљен у Gröber-овој формули. Очеvidно је, без нарочитог коментара, да су Cron-ова објашњења ових примера врло натегнута, и да би се на тај начин могао објаснити сваки случај који, за незаинтересовану логику, говори против формуле и обара формулу. Објашњења Von den Driesch-ева су слична. Froissart вели на једном месту: „II froide saison“. Придев „froid“ означава особину „која се чулима опажа“, и требало би, према томе, по теорији да стоји натраг. Von den Driesch коментарише¹⁶ да „froid“ може да има и споредно значење „непријатнога“, „немилога“; сем тога може да стоји напред и зато што казује „степен температуре“, и на тај начин, по њему,

¹⁵ Види стр. 56, 57. – Б. П.

¹⁶ Види стр. 47. – Б. П.

и по Gröber-овој теорији, придев ту „субјективно“ или „осећајно“ и „поредећи“ „оцењује“. На другом месту Froissart каже: „II envoyèrent III escuiers montés sur III hongres chevaux trop appers.“ Тај придев који по својој значењу „кастриран“ треба да стоји натраг, утолико пре што је постао од особног имена народа (Hongre – hongrois), стоји ипак напред; али то је зато, по Von den Driesch-у, што Froissart њиме хоће коња да „оцењује по вредности“ која се налази у речи „appers“. Обратно, у другом примеру из Froissart-а, придев „mauvais“, који очевидно „оцењује вредност“, стоји иза именице: „Vous devés sçavoir que pour celi cause pluisseur en Engleterre entrèrent en double et en soureçon mauvaise,...; car Englès... croient plus légèrement le mal que le bien.“ Von den Driesch вели да „mauvais“ стоји натраг зато што Froissart-у овде није био циљ „да подозрење оцењује и представи као рђаву ствар“, но је хтео само да каже „какве су врсте биле слутње Енглеза“. „Hongre“, дакле, „оцењује“, а „mauvais“ „означава врсту“; изрази из формуле не бирају се према стању ствари, но се додељују према научничковој потреби. У старом француском језику израз „Table Ronde“ може да се каже и „Ronde Table“, и тако стоји код Froissart-а, код кога се на другом месту налази и „ronds cailliaus“. Придев „rond“, као што смо пре видели из дефиниције, казује особину „објективну“, „коју ће свако дотичној ствари признати“, и према томе требало би по теорији да стоји позади именице; међутим, он стоји овде, као и на више других места, напред. Von den Driesch одступања у овим примерима овако објашњава; у „Ronde Table“ придев „ronde“ стоји напред зато што је округли облик стола био за племићко друштво „од вредности“, а у „ronds cailliaus“ зато што је округлина била за борце „повољна“ пошто је округао шљунак „нарочито погодан за бацање“. Ти придеви, вели Von den Driesch, иако казују „објективну“ особину, иду у тим случајевима напред, због тога што носе са собом „споредно значење оцењивања“. Али код Froissart-а, злим удесом, имају и ове две реченице: „...le grant chastiel de Windesore... ou premièrement la Table Ronde fu commenchie“, и други: „... et estaient en une montaigne où il y avoit bien M chartées de cailloux ronds“, у којима у идентичном реченичном склопу, придев „rond“, стоји *јосле* именице. Von den Driesch, сад, пошто му код ових примера „споредно значење оцењивања“ више не треба, и штавише смета, он га напушта, и последње примере овако објашњава: „Пошто је то значење *споредно*, то је природно да у другим случајевима придев ‘rond’ долази, по правилу, иза именице.“ Он нам, међутим, не каже по чему ћемо у једном случају познати споредно, у другом главно значење. Али, наставља Von den Driesch, како је то значење споредно, то је природно да у другим случајевима придев „rond“ долази по правилу иза именице; на пример, у једној варијанти тога истога примера: „et estoient en une montaigne, où il y avoit bien M chartées de cailloux ronds“, и у овом другом случају који се тиче израза Ronde Table: „le grant chasteil de Windesore... ou premièrement la Table Ronde fu commenchie...“ Овде је опет слободно запитати: је ли овим последњим примерима округао шљунак био мање згодан за бацање и „Округли сто“ за племићко друштво од мање „вредности“ зато што придев „Rond“ стоји иза именице? Даље, по Gröber-овој теорији, коју Von den Driesch заступа, придеви „destre“ и „senestre“ би по свом објективном значењу морали стајати само иза именице. Међутим, они се у старом француском налазе у оба положаја, и уопште се отимају испод теорије, и свих њених делова. Код Joinville-а има „Près de li, à sa destre main, avoit une goune...“ Овде је „destre“ објективна ознака и „дистингвира“, па ипак стоји напред. Обратно, у примеру

Froissart-овом: „... cargiés... que de li esquser au roi de toutes informations senestres qui parroient venir“, придев „senestre“ има значење „неповољан“, „немио“, па ипак стоји натраг. Ја не могу потанко улазити у збуњена и нетачна објашњења која Von den Driesch даје о „колебљивом положају“ ових придева „destre“ и „senestre“; даћу само један пример као илустрацију његових објашњења. Joinville има ове две реченице: „De Jacob, cui on amena les dous fiz Joseph por ce que il lor donast sa benéisson; et li mist on l'ainznei devers sa destre main, et le mainsnei devers la senestre. Et li prodom croisa ses bras, et mist sa main destre sor le moinsnei et la senestre sor l'ainznei.“ У првој од ових реченица „destre“ стоји пред именицом „main“, у другој *јосле*. Von den Driesch објашњава ту аномалију овако: он вели да је то зато што је у првој реченици „благосиљајућа рука очева“ намењена старијем сину; ту се десна рука више цени но лева: у другој реченици „destre“ просто „означава врсту“: на млађега сина није пала лева, но десна рука... Јасно је да се на такав начин све може објаснити. При свем том, мада и Cron и Von den Driesch решавају ствари оваквим објашњењима, они морају час-по да чине уступке, да попуштају и да код нарочито тешких случајева дигну руке од свога посла, да кажу – на пример Cron – да дотични придеви „казују моралне или естетске вредности, или бар особине које се лако могу употребити као оцењивање“, или „са којима се може врло лако везати осећање“; или: дотични придев казује више или мање појам омаловажавања; или: да дотични придев (*grand*) „овде, као и иначе често у старом француском, није употребљен у вези с појмом преимућства“; или: да је код Alain-a Chartier-a „сасвим природно“ што придеви који казују моралне особине стоје *иза* именице, јер је „могућно да се такве особине поред подесне именице употребљују и као ознаке које дистингуирају“ или, да положај придева „françois“ пред именицом на извесним местима у *Песми о Роланду* назову „извештаченим положајем“, који „са *многим другим* необичним обртима може бити лични додатак невештих препевача“.¹⁷ Ово значи прецизне појмове дефиниције начинити растегљивим према потребама. Исто тако и Von den Driesch, имајући да објасни зашто придеви за боје стоје често пред именицом као и за њом, противно правилу, он између осталог помиње да су на сиромашне људе као што су били Menestrel de Reims (Ремски Менестрел) и Robert de Clary (Роберт де Клари) шарене хаљине у боји могле чинити већи утисак но на отменога Joinville-a – па онда, најзад, као „de guerre lasse“, додаје: „Која је психолошка ‘radix’¹⁸ у појединим случајевима, не може се *ни овде увек јојодити*“; у сваком случају, придеви за боје показују да њиховим положајем *не ујравља њихово значење*, но да је одређивање тога положаја остављено ономе који говори... Другачије схватање оба ова начина казивања, наиме као означавање врсте у једном случају, а као субјективно оцењивање у другом, тешко да ће се моћи наћи и утврдити (*nachweisen*).¹⁹ На другом месту, поводом придева у „neuf bourc“ и „vieil chastiau“, који би по теорији требало да стоје после

¹⁷ Пишчева белешка са стране рукописа: „А шта је то ‘лако’ и ‘више или мање’ и кад ‘grand’ није употребљен ‘као преимућство’, и шта је ‘подесна’ именица, и кад је ‘положај извештачен’, и кад су препевачи ‘невешти’?“ – В. Р.

¹⁸ Белешка са стране рукописа: „Па зар њу није дала формула Gröber-ова, која баш претендује да даје психолошку *radix*?“ – В. Р.

¹⁹ Белешка са стране рукописа: „Ово за Х-ов рад – можда негде у почетку, или ту, на крају тога одељка, пред прелазак на Х-ову теорију.“ – В. Р.

именице, а не пред њом, он, као малочас *Љоворнику*, сад оставља слушаоцу да их „протума-чи како зна“, да им смисао „схвати како уме“ и „како му је згодно“. ²⁰ Он вели у виду закључне рефлексije: „Једино се може ово утврдити, да оба придева иза дотичних именица могу бити употребљени исто тако за оцену вредности као и за означавање разлике у врсти, и да је слушалац имао права да према постојећој језичкој употреби схвати групе ‘именица – придев’, ‘придев – именица’, по свом нахођењу.²¹ То вреди и за остале случајеве у којима придев може стајати у оба положаја.“²²

Ово се мени чине палинодије. Поставити као начело да придев који иде напред „осећајно атрибуише“, „субјективно цени“, а придев који иде натраг „логично дистингвира“, „означава врсту“ – и рећи тиме да функција придева (тј. у овом случају *његово значење*) управља његовим положајем – па морати најзад признати код придева који могу заузети оба положаја, да се психолошки узрок њихова размештаја не може увек погодити, да у сваком случају придеви за боје показују да њиховим положајем *не ујравља* њихово значење и да је одређивање тога положаја остављено говорнику; да придеви у оба положаја могу бити употребљени исто тако за оцену вредности као и за означавање разлика у врсти; оставити најзад одређивање једног или другог положаја субјективном осећању говорника, а схватање њихова смисла субјективном осећању слушаочевом, и додати да то вреди за све случајеве у којима придев може стајати у оба положаја, значи наместо правилности и логичности закона метнути необјашњену произвољност неодређене индивидуалне употребе и тиме потрти правило од кога онда остаје само то да придев у осећајном говору иде напред, у интелектуалном натраг; што се, међутим, знало и пре ове нове теорије, и што, уосталом, такође није тачно, пошто је тачно само делимично.

Које је онда решење овога проблема? – решење које би адекватно објаснило *све* случајеве придевскога положаја у француском језику, и новом и старом и, као што смо горе рекли, и у другим индоевропским језицима (у српском, на пример) и можда дало психолошко начело за положај придева и у ваневропским језицима? Као што је у почетку речено, ја ћу у данашњој беседи дати само *резултате* свога размишљања, а од доказне и илустративне грађе само онолико колико је потребно да се теорија и постављена формула јасно разумеју и логички образложе. Остало ће, и за овај, први, критички део ове беседе, наћи места у нашим редовним публикацијама.

Које је онда решење тога проблема?

По мом мишљењу, овај толико решавани и још нерешени проблем може се решити само на основи ширих генерализација: на основи основних, широких односа језичких и основне двоструке психолошке поделе на интелект и осећање. (Трострука подела психологије, у којој је трећи састојак *воља*, остатак је из времена површне и недовршене научне анализе. Строго узевши, и интелект се да свести на осећање; али то нас се на овом месту не тиче.)

²⁰ На овоме месту у рукопису је пребрисан крај ове реченице: „реч у немачком тексту је *sich zurechtzulegen* и звони смешно; на српски не може адекватно да се преведе“. – В. Р.

²¹ Таквих случајева може бити, али само у случају кад из контекста не може да се позна како је писац наглашавао речи у групи; где се то види из контекста, ту читалац нема ништа да „удешава по свом нахођењу“. – Б. П.

²² Курзив у наводима у овом последњем параграфу наш је. – Б. П.

По мом мишљењу, дакле, наш проблем о положају придева у француском и у другим језицима своди се на питање о положају подмета и прирока и на психолошко начело о интелектуалном и емоционалном реду речи у људском говору.²³

Прво о подмету и прироку.

Ако аналишемо људску реч, видећемо да се цео наш говор састоји из подмета и прирока и ничега другог. То вреди за крупне комаде његове; то вреди и за његова ситнија груписања. Може се рећи да своје подмете и прироке имају не само реченице, но да их имају и параграфи, у ком случају је њихова тема (обично казана првом реченицом²⁴) подмет, а прирок разрада те теме у даљим реченицама – и да их имају и поједине главе у књизи и цела књига, у ком последњем случају је подмет наслов књиге, а књига прирок свога наслова. Свих двадесетак томова Британске енциклопедије само су прирок свога наслова. Тако је и у ситнијим груписањима, у зависним реченицама и у групама речи; без обзира на то како се у текућој граматичкој употреби називају речи и други елементи из којих су те реченице и групе састављене, и како се називају односи који постоје међу њима. Делови говора, именице, придеви, глаголи, итд., граматички облици, падежи, префикси, суфикси, инфикси, апозиције, атрибутивни придев, адјективне и адвербијалне, каузалне и кондиционалне, релативне реченице, копула, инверзија, идиоматична конструкција и тако даље, и тако даље, све су то термини који у прилици, у граматичкој анализи, могу згодно да послуже, и појмови који се могу примити као стварни појмови, али су за начелно и филозофско разматрање језика без значаја, казују само језичке случајности, акциденте (то јест споредне, небитне разлике), остаци су из времена примитивне анализе, и, што је теже, ако човек није горњег свестан, само су сметали и сметају још данас да се у многим случајевима, као што је и наш, дође до правилног схватања ствари. Сви појмови који се означају тим терминима, у свој својој великој разноликости, могу се свести на однос подмета и прирока, који се однос, наравно, у разним језицима, и разним добима, казује на врло разне језичке начине. У реченици којом почиње *Горски вијенац* „Виђи врага су седам бињишах“ итд., „Виђи“ је прирок првом почетном утиску Владике Данила, или израз за сам тај утисак, „врага“, прирок појму „виђи“, „су“ прирок појму „врага“, „седам“ прирок појму „бињишах“, или „бињишах“ прирок појму „седам“, према томе како се распореде нагласци, – и тако даље до краја реченице, и до краја *Горског вијенца*. Подмет је појам о коме желимо говорити, предмет говора, полазна тачка, оно што је познато, или што говорник претпоставља као познато; а прирок оно што се о подмету или предмету говора каже, оно што је ново, непознато, оно што је смер реченице, ма у ком језичком облику и у ма којој ширини то било казано. Првобитни подмет је, може се рећи, увек свет пред нама, *сйварносй*, односно делови стварности, а прирок су утисци које ми добијамо од ње, и које ми казујемо у реченицама, са сталним померањем подметских и природних односа у реченичком низу. И зато што је у последњој линији подмет увек *сйварносй*, могућно је да има реченица без реченичног подмета, а није могућно да има реченица без прирока. Више још, подмет у реченици постоји *само* у односу с прироком, иначе је у исказу који се састоји само из једне реченице – филозофски говорећи – и

²³ Пишчева белешка са стране рукописа: „Ово последње је Weil већ употребио. Остају основни широки односи језички.“ – В. Р.

²⁴ Види: Bain, Carpenter, Genung, Cairn, etc. etc. etc. – Б. П.

реченични *погмет* логични прирок, коме је реченични прирок само *групи* прирок. Сасвим је свеједно којим граматичким или језичким обликом ми исказујемо те подмете и прироке, именицом, придевом, глаголом, свезом, или ускликом, генитивом или аблативом, придевом одређеним или неодређеним, временом садашњим или давнопрошлим, једнином или множином, реченицом или групом речи, редовним или обрнутим редом речи, паратактички или хипотактички, или елиптично – ми у свима случајевима говоримо подметима и прироцима, и само подметима и прироцима, и сви односи су у реченици само односи подметâ и прирокâ, респективно; то јест сваки појам може бити другом подмет и прирок. Наслеђе је примитивних граматичких навика рећи да је, на пример, придев атрибут именици; именица може тако исто бити атрибут придеву. Ако је појам о коме се говори *именица*, онда ће нови појам, онај који именицу детерминише, бити *придев*, то јест прирок првог појма; али ако је појам о коме се говори био исказан *придевом*, онда ће нови појам, детерминант првога, дакле његов прирок, бити *именица*. Аристотел је врло тачно и врло лепо рекао да се обично каже и да је природно рећи: „Коњ је бео“ – али да се тако исто може десити да имамо да кажемо: „Ово бело је коњ.“ Кад у сумраку питамо: „Шта се оно тамо бели?“²⁵ – нама је подмет „белина“, то јест придев „бело“, а прирок – „бела ствар“, то јест именица „коњ“, „зид“, или шта буде. Отуда сам ја своју расправу „О положају придева у групи с именицом“, могао исто тако назвати „О положају именице у групи с придевом“; и кад би назив „атрибутивни придев“ био научно оправдан, ја бих чак могао говорити и о положају „атрибутивне именице“.

Такав какав је између именице и придева, такав је, наравно, однос и између којих било делова реченице, на пример: између предлога и именице. У групи „пред женом“ „женом“ је прирок, „пред“ подмет; у истој групи, друкчије наглашеној: „*ипред* женом“ „женом“ је подмет, „пред“ прирок. У реченици: „Две праве не могу описати простор“ прирок је речца „не“, а цео остатак реченице је подмет. У сложеној реченици: „*Предвидети*, не: *ипредвидети*!“ имају две реченице, два суда; у другом је прирок „не“ а подмет „превидети“; у првом је подмет „видети“ а прирок „пред“. У првој половини сложене реченице: „*Мирка*, не *Милка*!“ – прирок је једно једино слово: слово *р*. Свуда оно о чему је реч, оно што је познато, старо, па ма којом речју, обликом, или групом речи било казано, то је подмет; а оно што је непознато, ново, па ма којом речју, обликом, или групом речи било показано, то је прирок. Граматичаре је збунио најчешћи облик реченица, у којима је подмет најчешће казан номинативом; отуда њихов подмет *није ништа групи до номинатив* који сам по себи нема ничим права да се сматра као подмет. Тако су они могли доћи на тумачење да је у реченици „Роба говори“ – подмет „роба“ а прирок „говори“; док је у ствари, наравно, сасвим обратном.²⁶ Граматички подмет је логичка заблуда и не одговара ни дефиницији коју су граматичари сами створили.²⁷ Њихова дефиниција подмета је тачна, али њихова примена дефиниције нетачна.

²⁵ Види и акцент упитне заменице *шта*? која је супститут прирока и која носи акцент, као што ће га носити реч која ће на шта? дати одговор и бити прирок. – Б. П.

²⁶ Пишчева забелешка са стране рукописа: „То су *accidense* језика, којих [има] безбројно много. Већ се и по томе види што је мисао једна, односи мисли исти, а толико разних начина на које их језици исказују. Граматичке навике, облици и конструкције су увек, логички говорећи, *accidense*, и, некад психолошки и према [тадашњим] потребама логички оправдани, данас потпуно нелогични.“ – В. Р.

²⁷ Прва пишчева редакција ове реченице: „Граматички је подмет логичка бесмислица, као што

Како је тема ове расправе само однос између придева и именице, ја нећу нарочито говорити о односима других реченичних делова међу собом, а никако о међусобним односима реченица; али напомињем да све што је овде речено о међусобним односима појмова и што ће бити речено о односу између придева и именице, важи и за све делове говора, па и за све међусобне односе делова реченица.

Остаје нам да видимо по чему се у реченици или групи речи познаје шта је подмет, шта прирок.

Обично се одговара да се то може познати по акценту и по положају речи у реченици. То је доиста тако кад је акценат познат, и кад је, и уколико је, ред речи дотичнога језика утврђен. Прирок је увек наглашен; што је психолошки разумљиво, пошто је прирок оно што је у реченици ново, оно рад чега је реченица исказана, што је, дакле, у њој најважније, оно што је говорнику дало импулс за говор, што га је кренуло на говор, ексцитатија, емоција. Нагласак, као редовна пратња прироку и, према томе, као његова ознака, једна је од основних, најстаријих и најприроднијих појава језичких, и према томе једна од најстаријих, у ствари вечита. Отуда кад нам је познат нагласак у реченици, а тако исто и у групи речи – он је поуздан знак по коме ћемо у њима прироке познати. У време, које можемо претпоставити, кад уобичајени или традиционални ред није још био утврђен, нагласак је био једини начин да се прирок разликује од подмета. Тако је у пословицама и изрекама које по предању знамо како се изговарају; на пример: „Бог *не сјава*.“ – „Сила Бога *не моли*.“ – „*Жежен* кашу хлади.“ – „*Весело срце* кудељу преде.“ – „*Роба* говори.“ Ту су наглашене речи природи. По истицању гласом ми смо познали прироке и у горњим примерима: „пред“ и „*и*ред женом“, „предвидети, не: „превидети“, „Мирка, не Милка“; и посматрање акцентског распореда биће нам од велике користи при излагању *наше* теорије о положају придева. Тако је тачно и да, под горе поменутих условима, и утврђени *ред* речи помаже откривању подмета и прирока. Тако у француском – где је, због одсуства падежа, ред речи већином утврђен – у реченици „Pierre bat Paul“, подмет, који стоји напред, може бити само „Pierre“, а природи, који стоје натраг, само „bat“ и „Paul“. У језицима као што је турски, у којима природи иду по правилу напред, однос је обратан, али исто тако правилан, и по реду речи може се познати шта је подмет, шта је прирок. Тако и у француским сложеницама „porte-feuille“, „porte-manteau“, „portemonnaie“, ми знамо да је подмет увек прва реч, она која је позната категорија и која се не мења; а она друга, која је у сваком новом случају нова, и која се према томе мења, и која, као што је познато, носи нагласак, и долази натраг – та друга је прирок; јер је такав утврђени ред у француском језику. А у немачким сложеницама, где је, обратно, по правилима немачког распореда и акцентуације, прва реч наглашена, ми ћемо знати да је прирок прва реч, а подмет друга; тако у „Handtasche“, „Geldtasche“, „Taschengeld“, и тако даље.

Али како бива у случајевима где нам место акцента није познато и где нам положај речи у реченици не даје могућности да погодимо шта је подмет, а шта прирок? Има, доиста, случајева, и то врло често, у којима човек не може без даље помоћи знати где је нагласак у реченици или групи речи, па према томе неће моћи знати ни које су речи подмет и прирок,

је и сужавање појма ‘подмет’ на граматички подмет, на номинатив од кога полази радња глагола, ненаучно и нетачно.“ – В. Р.

те, доследно, ни прави смисао онога што је говорник хтео да каже. Речи „бела овца“, на пример, дају једну јасну представу; али ми из те две речи, овако написане, ван контекста, и без говорника да нам да њихове нагласке, још не можемо знати која је од њих подмет, која прирок. Требало би нам претходно знати о чему је била реч, и шта нам се у тој прилици нарочито казује. Требало би знати да ли је била реч о *овцама* (па нам се, као нова ствар, истиче разлика између *беле* и *црне* овце), или је реч била о *белим стварима* уопште (па нам се поред других белих ствари, поред белог *снећа*, или белог *зида*, или белог *коња*, или беле *краве*, истиче појам беле *овце*). Док то не знамо, ми не знамо ни коју од те две речи треба нагласити, те према томе ни која је од њих двеју прирок. Тако у групи „ingénu savant“ (пример из једне француске песмице посвећене Willette-y) без контекста се не може знати да ли је „savant“ био „ingénu“ или је „ingénu“ био „savant“. Ово *ћоследње* је случај, али се то може видети само из контекста; док стоји само за себе, ми смо у недоумици. Штавише, у овом последњем случају, и из самог контекста се може видети тек после мало пажљивије анализе.

Prince de la couleur en fleur,
Cher poète de la palette,
Pétri de charme et de douleur,
Willette!

.....
Ingénu savant qui montrais
La vie intégrale et complète
Synthétisée en quelques traits,
Willette!

Тако сам код огласа на енглеском језику, који се често може видети у Швајцарској: „Swiss Milk Chocolate“ – често тражио да ухватим да ли „Milk“ има да се веже са „Swiss“ или за „Chocolate“, то јест да ли оглас објављује „чоколаду од швајцарског млека“ или „млечну чоколаду прављену у Швајцарској“. Преводи на француском, на које сам доцније наишао, потврдили су моје прво мишљење да се тај оглас тиче чоколаде од швајцарског млека; али су ме доцнији преводи и друкчије редакције истога огласа опет побркали. Тако у овој реченици, која казује моје објашњење лепога, и коју сам једном овако написао: „Све финије пријатно је лепо“ – читалац без контекста, без пишчевог објашњења, или без његових нагласака, не би могао распознати подмет од прирока; штавише, вероватно је да би већина, по најчешћем реду речи, као прирок схватила реч „лепо“, док је у мојој мисли „лепо“ било *ћогмећ*, јер сам о лепом мислио, јер ми је то била полазна тачка; а речи „све финије пријатно“ прирок; копула „је“ припада првим речима, не последњој. Правилан изговор ове реченице је: „*Све финије ћријашно* је лепо.“

Из ових примера, нарочито из овог последњег, види се да положај речи у реченици, кад је реченица ван контекста, и кад нагласак говорников или пишчев није познат, није поуздан знак по коме се подмет и прирок могу познати. Српски језик има много слободнији ред речи према француском, у коме последњем је ред речи у реченици скоро безусловно утврђен, толико да француски језик мора да се служи нарочитим начинима кад прирок

жели да метне на почетак реченице: „C'est lui qui nous a montré...” – „Cette confiance, nous l'avions perdue...” Међутим, ни у француском, у коме је ред речи тако утврђен, положај речи у реченици, још мање у групи речи, не може увек и поуздано показати која је реч подмет, која прирок. У Daudet-овом *Tartarin sur les Alpes*, има ово место: „Il neige!”... „Ce fut le premier mot du bon Tartarin à son réveil en voyant les vitres couvertes de givre et la chambre inondée d'un reflet blanc; mais lorsqu' il accrocha son petit miroir à barbe à l'espagnolette, il comprit son erreur et que le Mont-Blanc, étincelant en face de lui sous un soleil splendide, faisait toute cette clarté.” Овде реч „Mont-Blanc” стоји на месту где по правилу стоји подмет, и граматичари би ван сваке сумње и сматрали „Mont-Blanc” као подмет те реченице; али је исто тако очевидно да је „Mont-Blanc” њен *прирок*, одговор на постављено питање. Реч је била, полазна тачка је била: бела светлост, „le reflet blanc”, „toute cette clarté”, и у духу пишчевом на постављено питање: Шта је бацало толику светлост?... долази као одговор, као „оно што је ново”, „оно што се казује” – „Mont-Blanc”. У упитним реченицама, реч која пита (у овој реченици: Шта?), наглашена је, јер привремено замењује непознати прирок који ће доћи као одговор; стога ће у одговору који ће на питање доћи, реч која одговара бити такође наглашена, и наглашена зато што је прирок; у овом случају је та реч „Mont-Blanc”.

Према томе, иако утврђени положај речи у реченици, и нарочито нагласак, могу често и, рецимо, у највећем броју случајева помоћи да у реченици или групи речи пронађемо шта је подмет, а шта прирок, погрешно је рећи да положај и нагласак одређују својство подмета и прирока. Оно што одређује неку ствар треба да је увек одређује, или се иначе не може узети као битно и адекватно обележје. Има доиста случајева у којима нагласак није познат, или у којима је положај речи противан уобичајеном реду, па ми ипак познамо подмете и прироке. У обичном небрижљивом говору или писаном тексту ред речи је често поремећен, а у писаној речи нема нагласака, или их има врло ретко, и сасвим изузетно (подвучене речи). Па ипак, под условом да немамо посла са сувише невештим писцем или говорником (у том случају имамо посла с „патологијом” језика, и то не спада овамо) – ми, велим, ипак и писани текст без нагласака и поремећени ред речи правилно *разумемо*, односе између појмова, координације и субординације, што, другим речима, значи да у њима правилно разликујемо подмете и прироке.

Најзад је погрешно рећи да нагласак одређује својство подмета и прирока и због тога што је нагласак секундарна појава, само истовремена *прайња* нечега другог, што према томе мора бити основније. Неки појам није прирок зато што је наглашен, но је наглашен зато што је прирок. Треба, дакле, моћи наћи прирок, оно што је основно; и онда ћемо лако наћи нагласак. Тако се при читању увек и ради. Шта је онда то што нам и без помоћи акцента, и без помоћи положаја казује подмете и прироке? То је сама мисао говорникова, смисао његова говора, контекст; то су полазне тачке његових представа и осећања, које су и наше, одношаји између ових, и циљ коме говорник иде – таласање његових утисака под утицајем стварности (непосредне или запамћене), таласи његових мисли, са њиховим врховима и долинама, њиховим почецима и свршецима, њиховим правилнијим или мање правилним ритмом, њихов правац – и које ми разумемо зато што су наш мозак и наша искуства и наше навике сличне његовим – то је оно што оку које посматра или осећању које слуги открива место подмета и прирока.

Из тога излази једна важна чињеница, наиме да ми никад, ни у једној реченици, а још мање у групи речи, не можемо с поуздањем утврдити подмете и прироке ако је та реченица пред нама ван целог потребног контекста. Реченицу: „Ich war gestern abend in deinem Hause“, ван контекста, ми можемо разумети само привидно, само са извесном вероватноћом да смо јој смисао погодили; та реченица, међутим, може имати седам разних смислова, према томе шта је у њој наглашено, те према томе и шта је њен прирок. „Ich war gestern abend in deinem Hause“, значи друго но „Ich war gestern abend in deinem Hause“, које значи друго но „Ich war gestern abend...“, које значи друго но „Ich war gestern abend...“, и тако даље са остатком реченице: „in deinem Hause“, „in deinem Hause“, „in deinem Hause“. Које је од тих значења правилно, може се знати само из контекста, из *целој*, често дугог контекста.

Ја избегавам дуге наводе, и нећу следећи пример исписивати; али у „Епоси“ од 13. марта ове године, у уводном чланку, у трећем параграфу, наћи ћете поменуту реч „факта“; и та реч је прирок као горе Mont-Blanc своје реченице и целог параграфа; али се то види само из целог контекста, рачунајући контекст не само цео тај трећи параграф но и прва два која му претходе, од почетка чланка. Реч је требало да писац подвуче, што, другим речима, значи да је нагласи, јер она својим положајем у реченици није истакнута као прирок, и читалац ће је, читајући по најчешћем реду, погрешно прочитати, док по *смислу*, после неколико секунда, не разабере да је прирок. Из тога се види да не само из групе речи, и из реченице, но ни из једног целог параграфа није који пут могућно пронаћи које је прирок групе речи, реченице, или тог параграфа. Ово је, узгред, доказ и за то колико је потребан нагласак, и како се нагласак погађа из смисла. Међутим, ми смо ту прирок погодили не само без помоћи реда речи и нагласка но противно реду речи и погрешном нагласку – из контекста. Контекст дакле, дуг или кратак, једини нам може правилно показати функцију речи у реченици. Питање о положају француског придева, и придева у другим језицима, грчком, латинском, и језицима словенским, остало је тако дуго нерешено *једним делом* и *својом* што су га испитивачи, дуго времена, посматрали само у његовој посебној групи с именицом, изван његовог одношаја с целом реченицом и према потреби с целим контекстом: Срон и други у нашем случају; Rohde, Preis, Albrecht, итд. за латински; Verneker за словенске језике, и тако даље. Von den Driesch у својој студији наводи целе реченице, не само одвојене групе придева и именице, али је функција придева у маси примера ипак погрешно схваћена; узрок је не само погрешно начело које Von den Driesch на примерима примењује но и та чињеница што функцију придева не оцењује по целом контексту, но по њиховом појединачном значењу, и само у односу према именици.

Остаје нам да кажемо најпотребније о начелу интелектуалног и емоционалног реда речи. – Допустите ми, ради јасније аргументације, да сад поновим оно што сам горе рекао: наиме, да се, по мом мишљењу, наш проблем о положају придева у француском (и у осталим језицима) своди на питање о подмету и прироку, и на начело о интелектуалном и емоционалном реду речи у људском говору. Довде смо о подмету и прироку рекли што је требало рећи; остаје нам да кажемо, врло укратко, најпотребније о начелу интелектуалног и емоционалног реда речи у људском говору, о утицају интелекта и осећања на наш говор.

Рекли смо да цео наш душевни живот има два елемента – две категорије, интелектуалну и емоционалну. Поред других карактеристика интелекта и осећања, које нас се овде не тичу, карактеристика интелекта је мир, ред, логика; карактеристика осећања је, кад осећање није

јаче пробуђено и остаје под владом интелекта, већа живост свих наших радња (и интелектуалних); а кад је јаче пробуђено и није под влашћу интелекта – немир, неред, и несклад с логиком.

Та општа карактеристика види се и у људском говору; који није ништа друго до производ и једна од манифестација нашег ума и наших осећања. Свакоме је познато како неуредно, испреметано, испрекидано човек говори у сувише јаком узбуђењу, и свако се сећа Отелових речи без везе и реда пре но што Отело падне у несвест (ч. IV, пр. 1). Обратно, свакоме је познато како је уредно сложена беседа човека прибрана, човека с јасном памећу, који је стигао да о свом предмету размисли довољно, или уме брзо да мисли, и који, говорећи, и водећи рачуна о другом партнеру људске конверзације, слаже гредом своју беседу тако како ће је слушалац што боље и што лакше разумети. Овде није реч о другим особинама мудрог и лепо сроченог говора, но само о реду којим говор тече; јер то је једино што нас се овде тиче.

Ово што сам сад казао о појединцу, вреди и за човечанство, и према томе, вреди за читаве народе као што вреди и за појединца. Наравно, како је људски говор и код најпримитивнијих и код огромне већине данашњих дивљих народа, већ врло давнашњи и високо дотеран производ људског ума, ми више немамо примера, ван донекле код сасвим мале деце, или у случајевима као што је Отелов, за онај потпуни тип чисто осећајнога и још неинтегрованог говора, какав можемо замислити да је био у примитивном човечанству. Али је од извесних навика, којима је порекло била превласт осећања, остало још много трагова и у данашњим језицима цивилизованих и најцивилизованијих народа, и, на пример, у језицима немачком и енглеском, и то баш у *йоложају йридева йрема именици*, који у тим јединицама стоји у *йоловини случајева* на месту које му даје осећај, супротно језицима француском, талијанском, шпанском, који му само под нарочитим околностима дају место осећајно, док му у највећем броју случајева дају место које му припада по логици.

Ред, дакле, и веза између појмова биће друкчији, према томе да ли човек говори о интелектуалном, мирном расположењу, или у расположењу узбуђеном, емоционалном. Који је тај ред којим се слажу речи у реченици у сталоженом, интелектуалном расположењу, који у узбуђеном, емоционалном?

У логично или интелектуално сроченој реченици иде се, као што је логично, од подмета прироку, то јест од познатог ка непознатом. Логично је, разумно је, почети од познатог, од онога што оба колокутора знају, и на то се наслонити у даљем говору. Сваки исказ, свако објашњење је везивање новог за старо, за познато; објаснити значи нову, непознату, нејасну ствар свести на старо, познато, те према томе и јасно. Рећи нешто што се на неки појам надовезује, а не напоменути тај појам кад он слушаоцу није познат, рећи прирок, а не казати подмет кад тај подмет није познат, доводи и говорника и слушаоца у опасност да се не разумеју. Познато је како често расејани људи и жене, кад после неког ћутања почну опет да говоре, често кажу „предикат“ „подмета“ који им је пао на памет и био за време ћутања у глави, а који слушаоцу није познат. Тада слушалац, не разумевајући, редовно мора да пита: „Ко?“ „Шта?“ Ко води рачуна о слушаоцу, он мора тако почети и тим редом ићи. Говорник је миран, прибран, и удешава свој говор према слушаоцу – његовим логичним, разумним, интелектуалним редом. Ово што је сад речено то вреди и за мисли вишега реда, и за мисли, исказе, као што смо сад видели, најобичније.

У емоционално сроченој реченици иде се обратним путем; прво се каже оно што је непознато, то јест прирок, па се после каже оно од чега је логично требало поћи, што је било раније познато, наиме подмет. Узбуђење не оставља човеку довољно времена, нити му оставља довољно прибраности да води рачуна о слушаоцу и да иде логичним редом. Узбуђен човек каже оно што га је погодило, што га је узбудило, и кренуло на (рефлекс) говор – особину, радњу, појаву, промену, па тек после каже *сйвар* која има дотичну особину, *лице* које је радњу извршило, *узрок* или *узрочника* појава и промене. Класичан пример који се налази у реторикама је онај узвик из *Свейої йисма* (Дела апостолска XIX, 28): „Велика је Дијана Ефеска!“ у коме речи иду редом који ће им дати човек узбуђен, то јест прво прирок „велика“, па подмет „Ко?“, док ће човек у мирном расположењу ту исту мисао рећи обрнутим редом према првом, то јест прво подмет, па прирок: „Дијана Ефеска је велика!“

Ти односи или *йа начела која су йоре изложена уйрављају редом речи у свима случајевима*. – Доводећи ово у везу с оним што смо горе рекли о подмету и прироку, можемо сад рећи овако: *йодметй у инйелекйуалном реду речи иде найред, а йприрок назад; у емоционалном реду речи је обрайно*.

Ја сам се на овим разлагањима – међу којима их има много која су, бар у виду аналитичких елемената, била и у лингвистици и у стилистици позната – задржао дуже но што сам желео, и дошао сам на крају до једног резултата који – даље непротумачен и још непримењен – не звони као нов; али је мени било потребно да спремим оно што ће сад доћи и што, благодарећи овим излагањима, могу сад рећи много краће – подлогу за коначно решење проблема који је наша данашња тема. Ова претходна разлагања допустиће ми још да у остатку свога говора будем врло кратак.

Моја је теза, после овога, да и питање о положају придева у француском (и другим језицима) има да се реши на основи подметских и прирочких односа и сад поменутог широког и општег начела о реду којим иду елементи људскога говора. Моја је теза даље, у вези с тим, да све оно што је горе у том погледу речено о реченицама вреди и за групе речи у реченици, дакле и, посебно, за групу придева и именице, и да решење проблема о положају атрибутивног придева (у француском, старом француском, латинском, талијанском, шпанском, грчком, санскритском/староиндијском/, српском, немачком, енглеском, и тако даље) има да се потражи и може да се нађе само у примени *ойшйе йеорије о йодметйу и йприроку и о инйелекйуалном и емоционалном реду речи*. То решење, као што смо горе рекли и као што ћемо још видети, вредиће и за положај елемената у другим групама (глагол-адверб, па и предлог-именица итд.).

Наместо Gröber-ове формуле, дакле, ја бих предложио ову:

Ресйекйивним йоложајем именице и йпридева уйравља ово начело: Именица и йпридев, кад су йприроци, сйављају се у емоционалном йовору найред, кад су йодметйи, найраї; у инйелекйуалном йовору је обрайно: кад су именица и йпридев йодметйи, они се сйављају найред, кад су йприроци сйављају се найраї.

Узмимо коју било просту реченицу на неком језику са слободним редом речи; на пример: „Sol est rotundus“ или „Дете је размажено“. Према ономе што је горе речено о подмету и прироку (и нагласку) и двоструком, интелектуалном и емоционалном реду речи, лако је погодити да ова последња реченица, на пример, може бити употребљена у четири

разне комбинације, две за интелектуални, две за емоционални ред. Можемо рећи у интелектуалном реду:

„Дете је *размажено*“ и

„Размажено је *гејше*“;

у емоционалном: „*Дејше* је размажено“ и

„*Размажено* је дете“.

Између ових реченица разлике у смислу нема, пошто су речи у све четири реченице остале исте и у истом мисленом одношају; али су смерови ових реченица разни, пошто те реченице одговарају на разна питања, и према томе имају разне подмете и прироке.²⁸

Реченица „*Nero interfecit Agrippinam*“, на пример, може бити употребљена у шест разних комбинација, са по три комбинације за сваки од поменути два реда речи. (1) Ако говоримо о Нерону, о његовом животу и делима, онда нам је Нерон полазна тачка, подмет, а прирок ће бити да је „убио Агрипину“, и тај ће део реченице носити нагласак. (Он се опет од своје стране састоји из два елемента, од којих је први такође другоме подмет, а други првоме прирок. „*Interfecit*“ се наслања на Нерона /као прирок/, а постаје подмет појму „*Agrippina*“, који је од своје стране прирок појму „*interfecit*“ – а заједно су прирок појму „*Nero*“. Или, да не бисмо компликовали ствар, узећемо прирок „*interfecit Agrippinam*“ као један појам и онда остају свега четири пермутације.) – (2) Ако говоримо о Агрипини, њеном животу, њеној смрти, онда ће нам она бити подмет, и реченицу ћемо обрнути наопако, и рећи „*Agrippinam interfecit Nero*“, где ће онда прирок бити, и носити нагласак, Нерон, и чињеница да је Агрипину убио. – (3) Ако говоримо о убиствима почињеним у светској историји, онда ћемо реченицу почети речју „*Interfecit*“; и тако даље. Тако је у интелектуалном говору, у коме се почиње подметом.

У емоционалном говору биће обратно. Сад ће подмети стајати на крају, а природи напред, и реченица „*Nero interfecit Agrippinam*“, биће сад изговорена „*Nero interfecit Agrippinam*“; и неће више бити одговор на питање: „Шта је урадио Нерон?“ – него ће бити одговор на питање: „Ко је убио Агрипину?“ јер сад није полазна тачка Нерон, но Агрипина, као што је било у (2) интелектуалном реду речи. Тако ће сада малопређашња реченица „*Agrippinam interfecit Nero*“ бити изговорена „*Agrippinam interfecit Nero*“, и неће више бити одговор на питање „Ко је убио Агрипину?“ – но на питање „Шта је урадио Нерон?“ (као у интелектуалном реду (1)). Речи су, као и горе, остале исте, и значење реченице исто, али је наизменце у те две реченице *йромењен йредметй йовора*, и према томе полазна тачка, и реченице служе разним смеровима.

И тако даље, за остале две комбинације емоционалног реда. Ова реченица има три члана. Ми смо досад узимали као да има свега два: подмет и прирок, „*Nero*“ и „*interfecit Agrippinam*“. Али ми можемо растворити прирок такође на два дела, на појам убијања, и на појам убијеног лица. И онда ћемо имати у тој другој, нижој анализи, анализи реченичне групе и целе реченице, сличне односе. Ако је реч о убиству, онда је „*interfecit*“ подмет, полазна тачка, а прирок, то јест оно што подмет допуњује, квалификује, што се о подмету

²⁸ Следећа три става која обухватају анализу реченице „*Nero interfecit Agrippinam*“ налазе се у стању првобитног концепта, врло нечитко и непотпуно редиговани. – В. Р.

исказује, „Agrippinam“. Ако је „Agrippinam“ полазна тачка, то јест подмет, онда ће прирок бити „interfecit“. Са премећањем, пермутацијама та два ситнија елемента првобитног прирока „interfecit Agrippinam“ можемо добити још шест комбинација, три за интелектуални, три за емоционални говор.

Вратимо се опет на просте реченице које смо горе поменули, у којима прирок не казује радњу с појмом на коме се радња врши, но просту особину исказану придевом, везану за подмет само апстрактном споном је: „Sol est rotundus“ , „Mensa est rotunda“ и „Дете је размажено“. У овом последњем случају, како у нашем језику спона не може стајати ни у почетку ни на крају реченице, могуће су уместо шест или дванаест, само четири комбинације, две за интелектуални, две за емоционални ред. Изнели смо већ те комбинације: у интелектуалном реду с прироком на крају, „Дете је размажено“ и „Размажено је *дејте*“; у емоционалном, с прироком напред, „*Дејте* је размажено“ и „Размажено је дете“. Значење обе интелектуалне и обе емоционалне реченице је исто, пошто су речи, односно појмови, остали исти и у истом међусобном мисленом положају; у оба случаја представа коју имамо је једно размажено дете, везивање појма *дејте* с појмом *размажености*. Али смерови реченица су наизменце различити и дају у оба случаја одговоре на *два разна питања*.

Овде је потребно обратити пажњу на чињеницу да се те четири реченице, наравно, све разликују међу собом, али се не разликују све четири подједнако, равноправно. Две су критерије, а не четири, по којима се оне могу класификовати: по томе да ли су изговорене „емоционално“ или „интелектуално“, и по томе које су речи у њима наглашене – то јест по томе шта је у њима подмет и прирок. Реченице „Mensa est rotunda“ и „Mensa est rotunda“ имају исти ред речи, али свака има други прирок, и према томе је одговор на друго питање, и има други смер. А имају друге прироке, зато што је једна изговорена интелектуално, то јест има подмет напред, а прирок натраг, а друга емоционално, то јест има прирок напред, а подмет натраг. Исто вреди и за „Rotunda est mensa“ и „Rotunda est mensa“. – Интелектуални и емоционални ред речи подударују се у *реду* кад су им подмети и прироци различити, а подударују се у *јодмејтима* и *јироцима* кад им је ред различан. И обратно: разликују се у реду кад су им подмети и прироци исти и разликују се у подметима и прироцима кад им је ред речи исти. – Тако исто и подметнуте четири комбинације са реченицом „Дете је размажено“ двоструко и унакрсно се између себе *разликују* и двоструко *јоклајају*. „Дете је размажено“ и „Размажено је дете“ разликују се редом својих речи, који је у првој интелектуалан, у другој емоционалан, али по смеру свом су идентичне, јер одговарају на исто питање „*Какво је дете?*“ и обе имају исти прирок. То исто вреди и о реченицама: „*Дејте* је размажено“ и „Размажено је *дејте*“. И ове две реченице, иако су друкчије распоређене, одговарају на исто питање: Које размажен? У обе је наглашена иста реч, *дејте*, која је у обема прирок, иако је једном стављена емоционално напред, други пут интелектуално натраг. То је поменуто двоструко поклапање. – Ако, међутим, кажемо „Дете је размажено“ и „*Дејте* је размажено“, ми имамо исти ред речи, али са два разна смера, са два разна смисла: једна реченица је одговор на питање: „*Какво је дете?*“ а друга одговор на питање: „*Ко је размажен?*“ – У реченицама које смо горе навели: Sol est rotundus (Mensa est rotunda) и Rotundus est sol (Rotunda est mensa) нема исто тако никакве разлике у смислу, док између Sol est rotundus (Mensa est rotunda) и Sol est rotundus (Mensa est rotunda) има. – У следећим реченицама између слога

„Недељом идемо ван града“ и „Ван града идемо недељом“ такође нема разлике, док између „Недељом идемо ван града“ и „Ван града идемо недељом“ постоји знатна разлика, пошто прва од тих двеју последњих реченица одговара на питање: „Шта радимо недељом?“, а друга одговара на питање: „Кад идемо ван града?“ Променили су се подмети и природи, само односи подмета и прирока, и цео се смисао реченице с њима променио. Друге су полазне тачке и други су интереси у питању; једном се, из буди којег разлога, интересујемо питањем шта дотични људи раде недељом; други пут бисмо хтели знати, из буди којег разлога, кад ти људи иду ван града. То су две сасвим разне категорије интереса; у та два разна случаја полазне тачке, *иако је све остало исто*, сасвим су различне, и отуда су и смерови питања и одговорâ сасвим различни.

Ова унакрсна разликовања и подударана, ове наизменичне промене реда речи и подмета и прирока, које погађају час један појам у реченици час други, треба имати на уму, јер су од битне важности за решење нашега проблема, и морају се добро упамтити.

Пођимо сад корак даље и подсетимо на оно што је горе речено, да то што вреди за реченице вреди и за групе речи; те, наравно, и за групу придева с именицом.

Избацимо, наиме, из горње две реченице „Дете је размажено“ и „Sol est rotundus“ српску спону *је* и латинску *est* и нама ће доиста остати само групе придева и именице: „Sol rotundus“ и „Размажено дете“. Шта је тиме измењено? Отпао је облик реченице, односно суда; али стварни односи између појмова у тим двама групама остали су идентични с односима који су између њих постојали и у реченици; ми опет у свакој стојимо пред односом једног подмета према свом прироку и у свакој од њих елементи њихови могу, као и горе, у реченици, одмењивати се у реду и функцији на исти начин. Науци је, уосталом, поодавно познато да се такозвани атрибутивни одношај развио из предикативнога; што значи да и први и други имају исто порекло, и да битно морају имати исте елементе и исте функције. Такозвани атрибутивни придев поред именице није доиста ништа друго до прирок једног ранијег суда, који се сад узима као познат, као старо добро, и који је као нека врста окамењеног суда. Да можемо рећи: „Размажено дете је невоља за своје родитеље, и доцније невоља и за себе сама“, потребно је да смо већ раније опазили да неко може бити размажен, и да посебице деца могу бити размажена; да смо то код неког нарочитог детета опазили и да смо створили категорију размаженога за коју, према приликама, везујемо лица која имају тај карактер; да смо том приликом створили суд: „Ово дете је размажено“ – или „Дете је размажено“. Између ове последње, потпуне реченице, и групе речи „Размажено дете“ или „Дете размажено“ нема у међусобном логичном (синтактичном) одношају појмова никакве стварне разлике; спона је логички потпуно без значаја; уосталом, познато је да многи језици, не само неаријевски но и аријевски, и индоевропски, на пример руски, стављају природички придев непосредно поред именице, без споне; „Снег је бео“ Руси кажу „Снег бел“.

Кад је са развитком језика почела да се ствара хипотакса, хипотакса међу појмовима те и речима (и паралелно са њом и хипотакса у акцентима), онда је „придев-прирок“ из ранијег суда стао уза своју именицу – односно, у другим случајевима (в. горе), именица стала уза свој придев – као подређен или надређен члан своје групе према остатку реченице или осталим групама у реченици. Између предикативног и атрибутивног одношаја нема начелне разлике, и за атрибутивни одношај не треба тражити друга објашњења но за

предикативни. И сувише је познато, па ипак још недовољно, да речи у језику немају засебне егзистенције, које имају само у вештачки састављеним речницима, и да постоје само као функције и само у реченици (граматички облик или природа реченице је ту индиферентна и, уосталом, бескрајно разнолика у разним језицима – и у једном истом језику). У реченичном склопу функција придева се мења не само у односу према именици но и у односу према осталим деловима реченице, према њеном целом смислу; овај опет од своје стране зависи од целога ткива говора какав се води, или какав је био вођен, у даној прилици, дуже или краће, и с обзиром на целокупну ситуацију. Отуда долази оно што је горе речено, да се функција неке речи не може покоји пут знати без везе са целим параграфом или низом параграфа, и да у врло примитивном говору код врло заосталих људи, или у „књижевним“ творевинама врло примитивних народа, какве су нам забележили путници, не можемо разумети смисао некога исказа ако нам није позната цела спољна ситуација на коју се исказ наслања. Тако је, уосталом, и у нашем, и највишем, говору. – Која је дакле функција придева, да ли је придев у даном случају прирок или подмет према својој именици, да ли је, према томе, акцензован или није према својој именици, да ли носи реченични акценат или само акценат групе, може се знати само кад се узме у обзир значење целога заокруженог одељка у говору или места у напису. Тај одељак или то место може понекад бити врло кратко, а понекад, као што смо видели, много дуже.

Узмимо сад поново она два примера: „Sol est rotundus“ и „Дете је размажено“, и избацимо спону у оба случаја, тако да нам остану само групе придева и именице: „Sol rotundus“ и „Дете размажено“, две групе које могу даље бити употребљене – као „окамењени судови“ – у некој реченици, на пример: „Sol rotundus emergit e pelago“ и „Дете размажено је досадно“. Пошто се губитком споне, као што смо видели, односи ниуколико не измењују; пошто је група придева и именице само један раније донесени, „окамењени“ суд, то придев и именица – и а priori је јасно – у својој комбинацији морају задржати – и а posteriori говорећи – и задржавају исте односе и могућности које су имали док су били граматично потпуни судови, донесени у садашњем времену; група задржава особине реченице из које је постала. И као што је пређашња реченица допуштала четири комбинације, тако и група може имати те четири комбинације: две које дугујемо померању реда речи, и две које дугујемо померању нагласака; или, другим речима, две које дугујемо интелектуалном, односно емоционалном говору, и две које дугујемо промени подмета и прирока. Те су четири комбинације – да их поновимо:

1) размажено <i>geite</i> ,	3) <i>размажено</i> дете,
2) дете <i>размажено</i> ,	4) <i>geite</i> размажено;

или:

1) <i>mensa rotunda</i> ,	3) <i>rotunda mensa</i> ,
2) <i>rotunda mensa</i> ,	4) <i>mensa rotunda</i> .

У том проширењу такозваног предикативног одношаја на атрибутивни, у тој идентичности односа између појмова у садашњем суду и у суду окамењеном, ту треба тражити, по мом мишљењу, објашњење положаја придева у француском (и у другим језицима). Респективни

положај придева и именице управља се, дакле, по проширеном и овде примењеном, раније познатом општем начелу да у емоционалном реду прирок иде напред, а подмет натраг; у интелектуалном обратно. Отуда место Gröber-ове формуле ова:

Придев, односно именица, сīављају се у емоционалном говору најпрег кад су ѝприроци, а најтрај кад су ѝодмеџи; у интелектуалном говору је обрајно: они се сīављају најпрег кад су ѝодмеџи, а најтрај кад су ѝприроци.

Та формула се разликује од Gröber-ове тиме што од ње задржава теорију о интелектуалном и емоционалном реду речи, теорију која је била и раније позната, избацује његово властито учење по коме придев у француском стоји позади именице зато што означава врсту, „детерминише или логички дистингвира“, а предметнут придев, „субјективно оцењујући, именици неку особину атрибуише“, и замењује учење којим Gröber хоће да објасни разлику између предметнутог и постпонованог придева теоријом по којој та разлика нема начелно никакве везе са значењем придева, но се сва своди једино на разлику која постоји између функције придева као подмета или прирока у интелектуалном и емоционалном реду речи респективно.

По овој последњој теорији, као што сте могли запазити, никаква се разлика не прави између придева и именице; и ја сам своју расправу могао исто тако назвати „О положају именице у групи с придевом“, као што сам је, држећи се традиције, назвао „О положају придева у групи с именицом“; и могао бих чак говорити и о положају „атрибутивне именице“.

У језицима, дакле, са слободним редом речи, придеви по тој теорији – и исто тако и именице, и исто тако и сви остали делови говора – стоје напред кад су природи и кад их човек – или народ чији је језик – говоре узбуђено или с осећањем, а натраг кад су природи и кад човек – или народ чији је језик – говоре тоном мирног расположења. Што се тиче тога којим ће тоном човек говорити, да ли ће у свом говору бити узбуђен или миран, другим речима, да ли ће говорити емоционалним или интелектуалним редом, то зависи од других и многих околности, и за то се не могу дати никаква правила. У једној истој прилици један ће човек говорити с осећањем, други мирно; иако им традиционална употреба допушта премештање речи, на пример придева, као што је случај у француском језику, и латинском, и грчком, и донекле у српском итд., један ће од њих „придев-прирок“ метнути напред, други назад. Ред ће зависити од човекове нарави, његовог тренутног расположења, од навика његова језика које ће му допустити или бранити употребу слободног премештања, често врло ђудљиво, јер се у сваком језику у свако доба налазе у појединостима навике (такозвани изузеци) које су наслеђе ранијих периода, и које трају једна поред друге, „неправилне“ поред „правилних“, док једне не преовладају, за неко време, а друге, за неко време, не изумру. Зависиће од предмета о коме човек говори,²⁹ од случајних комбинација које се у пракси у говору створе,

²⁹ Отуда ће придеви „bon“, „beau“, итд. пре и чешће стајати напред но придеви „doctrinaire“, „paroissial“, „agronomique“, итд., не зато што је њихово значење, као што каже Gröber, „wertend“, но зато што су сīвари које ти придеви казују такве да буде у човеку осећање, док „доктрине“, „парохија“, „агрономија“ нису такве. Осећање се увек буди кад је наш инџерес у питању, и само кад је наш инџерес у питању. А кад је наш инџерес у питању, ми онда, наравно, ствари ценимо у односу према нашем инџересу. Ми смо, уосталом, видели да и придеви који су „wertend“, као „admirable“, „adorable“, итд.,

од естетичких обзира, као у случају естетичких хијазама и других ситнијих размештаја учињених у циљу еуфоније.

Да видимо сада примену начела на појединим случајевима. Од, могао бих рећи, непрегледног низа примера који ми стоје на расположењу, ја ћу навести само један мали број, колико је неопходно потребно да се та примена покаже, и са њом, као што мислим, и адекватност формуле коју нудим као објашњење проблема.

Но како је замршене пермутације тешко пратити, нарочито овако, кад човек има да прати усмену реч, ја желим своја позивања на њих да упростим, па ма и по цену замењивања научничких навика популарнијима. Од тих пермутација ми имамо, прво

адј + *им*

(придев напред и ненаглашен, а именицу натраг и наглашену); примером казано, то је случај: „размажено *геџе*“.

Затим имамо

adj + им

(придев напред и наглашен, а именицу натраг и ненаглашену), то је случај: „*размажено* дете“. У примеру са прономиналним придевом:

„... мојега *браџа*“ или

„... *мојеџа* брата“.

Затим имамо

им + *adj*

(*именицу* напред и ненаглашену, *йридев* натраг и наглашен), то је: „дете *размажено*“. Најзад имамо

им + адј

(*именицу* напред и наглашену, а придев натраг и ненаглашен), то је: „*геџе* размажено“. Дакле: „размажено *геџе*“, „*размажено* дете“, „дете *размажено*“ и „*геџе* размажено“; у примеру са прономиналним придевом: „мојега *браџа*“, „*мојеџа* брата“, „брата *мојеџа*“, „*браџа* мојега“. ³⁰ При коментарисању примера, дакле, кад се будем позивао на поједине случајеве ових пермутација, ја их, где год буде могуће, нећу називати њиховим техничким терминима, но ћу, ради јасности и краткоће, на њих подсећати наводом горња четири примера која их илуструју. Место да кажем: „То је случај придева као подмета у интелектуалном говору“ – ја ћу рећи: „То је случај ‘размажено *геџе*’“. Место да кажем: „То је случај придева као прирока у интелектуалном говору“, ја ћу рећи: „То је случај ‘дете *размажено*’“. Место да кажем: „То је случај придева као прирока у емоционалном говору“ – ја ћу рећи: „То је случај ‘*размажено* дете’“. Место да кажем: „То је случај придева као подмета у емоционалном говору“ – ја ћу рећи: „То је случај ‘*геџе* размажено’“. Примере ћу навалице наводити више или мање измешано, за све делове говора, и на разним језицима; друкчије и не треба радити, јер свуда и у свима случајевима реда речи у реченицама и групама, дакле и у групи

могу доћи исто тако и натраг. Од узбуђеног или мирног расположења којим гледамо на ствар зависи да ли ћемо их метнути напред или натраг. А то расположење зависи од степена интереса, односно осећања, које је у нама у даном случају пробуђено. – Б. П.

³⁰ Пишчева забелешка са стране рукописа: „Х није могао да се нађе у том Вуковом ‘брата мојега’ док није нашао начело.“ – В. Р.

придев и именица, одлучује питање о подмету и прироку, а не питање да ли придев „озна-чава врсту“ или „осећајно цени“.

Узмимо прво оне примере које смо горе навели, и које Gröber-ова теорија није могла да објасни: „Il y en a qui sont brocarts, velours et soie; d'autres, linon léger, léger linon.“ Никакве разлике нема у значењу придева „léger“ у његова два разна положаја; сва је разлика у томе што је у првом случају „léger“ прирок, у другом подмет. Тако су акценти распоређени: „linon léger, léger linon“. То је случај: „дете *размажено*, *размажено geïte*“. У оба случаја имамо прави-лан интелектуални ред речи, као што би било и у реченицама: „Дете је *размажено*“ и „*Размажено* је *geïte*.“ – У другом примеру који смо горе навели: „Tiens, je voudrais être à la place de Nimeuil, ce cabot modeste qui n'est qu'un modeste cabot“ – унакрсни положај придева и именице у овим двама групама објашњава се тиме што је у првом случају „cabot“ подмет, коме се додаје прирок „modeste“, а у другом подмет „modeste“, на који се као прирок на-ставља „cabot“ – опет по истом типу „дете *размажено*“, „*размажено geïte*“.³¹ Према нашим горњим излагањима, израз „подмет“ за придев „modeste“ и израз „прирок“ за именицу „cabot“ не треба ни најмање да нас зачуди. Ако се сетимо онога што је горе речено о рече-ницама „Nero interfecit Agrippinam“ и „Sol est rotundus“, ми ћемо се сетити да у првој реченици свака од њене три речи, а у другој свака од њене две главне речи, може бити полазна тачка говора, то јест подмет; ако говоримо о „Сунцу“, ми можемо рећи да је оно, између осталих његових особина, „округло“; ако говоримо о „округлим стварима“, ми можемо рећи да је, између осталих ствари, округло и Сунце; ту је онда „Сунце“ прирок, а „округло“ подмет. Кад кажемо, „кућа мала, лепа, модерна“, онда су подмету „кућа“ прироци „мала, лепа, модерна“; али ако говоримо о „малим стварима“, и кажемо „мала кућа“, „мала жена“, „мали човек“, „мало дете“, онда је подмет придев „мали“, а прироци предмети који се мењају, који су нови, који се првом познатом појму додају као квалификативи, и који носе нагласак, јер су прироци.

Тако и „modeste“ може бити подмет, и „cabot“ прирок. И сама духовита досетка која се крије у тој реченици објашњава се тиме што је у првој половини прирок „modeste“, који прво о „cabot“-у казује једну добру особину његову, а у другој половини прирок „cabot“ који сад, иако су речи у оба случаја остале потпуно исте, казује да је Nimeuil, иако „modeste“, само један „cabot“.³² Са прироком се и тежиште преноси с једне добре особине на другу рђаву.

У Larousse-овој *Енциклопедији*, чланак о „Непорочном зачећу Девице“ носи наслов: „Conception immaculée de la Vierge“, за којим одмах иде овај текст: „Bien longtemps avant d'être un dogme, la croyance à l'immaculée conception de la Vierge a été exprimée... dans les monuments de l'art.“ Има ли и, ако је има, каква разлика у ефекту или значењу између

³¹ Још једно, друкчије редиговано, пишчево објашњење положаја придева и именице у горњим групама: „У првом случају се полази од појма ‘cabot’. И то је исти случај са: ‘дете *размажено*, *размаже-но geïte*’. Кад кажемо ‘дете *размажено*’ и ‘cabot *modeste*’, ми говоримо о ‘детету’ и ‘глумцу’; то су нам подмети; и даље кажемо какви су, да је дете *размажено*, а глумац *скроман*; то су нам прироци“. – В. Р.

³² Друга варијанта ове реченице: „Тако се објашњава и зашто је у првом случају импресија добра, а у другом рђава: у првом случају прирок је ‘modeste’, у другом ‘cabot’. То је тежиште реченице, на чему се зауставља пажња, што се истиче, *што хоће да се каже о човеку*. У првом случају о глумцу кажемо да је ‘modeste’, у другом да је ‘cabot’“ – Б. П.

„conception immaculée“ и „immaculée conception“? По чему би се могло претпоставити да у првом случају писац „дистингвира“, „разликује врсту“, док у другом „субјективно, осећајно цени“? Очеvidно је да писац (или они који су израз створили) не праве никакву разлику у смислу између та два реда речи, пошто и у једном и у другом реду придев каже апсолутно исту ствар, једно религиозно веровање, једну религиозну догму, без видљиве промене емоције или каквог нарочитог душевног расположења, и има савршено исту улогу, улогу прирока који појму – подмету додаје његову ближу одредбу. Сва је разлика између те две конструкције у томе што је прва сложена интелектуалним редом, друга емоционалним, једна по типу „дете *размажено*“, друга по типу „*размажено* дете“. У емоционалном реду, прирок је казан прво, и има нешто јачи нагласак но кад стоји, интелектуално, на крају, јер комбинује и нагласак реченични и осећајну интонацију (која се, међутим, у овом техничком термину „immaculée conception“ слабије осећа но у неким другим случајевима); иначе све друго остаје исто, и између „conception immaculée“ и „immaculée conception“ има исто толико разлике колико између групе „дете *размажено*“ и групе „*размажено* дете“. Једина разлика је, као што рекох, у томе што је једно речено интелектуалним, друго емоционалним редом, пошто француски језик допушта и један и други ред речи. Дубоко доле, врло суптилно... може бити: у наслову мирно каже; у тексту је био кренут, „загрејан“, и употребио је емоционални ред речи. Ако додам да су француске групе могућно превод с латинског „conceptio immaculata“ и „immaculata conceptio“, ја тиме нећу ничим ослабити своје тумачење, пошто и латински језик има слободу премештања придева као и француски, те и за латинску групу придев и именица вреди исто начело које и за француску; Енглези и Немци веле „Immaculate Conception“ и „Unbefleckte Empfängnis“, и не би могли без велике тешкоће тај ред обрнути.

У истој Larousse-овој *Енциклопедији*, у чланку о Scheuchzer-у, писцу дела *Homo diluivitii testis* (1726), вели се: „L’homme décrit dans ce dernier ouvrage, et dont le squelette est aujourd’hui au musée de Haarlem, n’était qu’une gigantesque salamandre.“ У Depéret-овом делу *Transformations du monde animal* вели се: „...tel par exemple le fameux homme témoin du deluge, décrit à Oeningen par Jacques Scheuchzér, et dont le squelette, conservé au musée de Haarlem, est celui d’une salamandre gigantesque“. ³³ Има ли какве разлике у значењу ова два разна облика: „salamandre gigantesque“ и „gigantesque salamandre“? И по чему би од ова два наведена научна писца, који говоре о савршено истој ствари и скоро сасвим истим речима, један саламандру „интелектуално дистингвирао“, а други „субјективно и осећајно ценио“? Ја се после примера са „immaculée conception“ не бих на овом примеру (иначе врло занимљивом и типичном) ни задржавао да ми тај пример не пружа прилику да се дотакнем једне врло суптилне тачке. У првом примеру група „gigantesque salamandre“ одговара типу „размажено *геџе*“, и сасвим је правилно склопљена, по интелектуалном реду: прирок је „salamandre“, и на „salamandre“ пада нагласак, јер тај појам стоји у контрасту са човеком описаним у делу Scheuchzer-овом;

³³ Нечитка и непотпуна забелешка са стране рукописа: „Првome изразу био је прирок ‘salamandre’ а подмет ‘gigantesque’; другome изразу је био прирок ‘gigantesque’ а подмет ‘salamandre’. Прироци група и реченица непрестано се одмењују у говору, према пуно услова: емоцији, мирноћи, хијазму итд. Правила, као што рекосмо, не може бити; ми имамо само да објаснимо случајеве и да кажемо каквих случајева може бити.“ – В. Р.

Scheuchzer је мислио да је костур *човечји*, а костур је испао костур *саламандре*. Које типу одговара иста група (адј+им) у другом примеру, „salamandre gigantesque“? Како би се обично прочитало у француском језику, последњи нагласак би пао на реч „gigantesque“ – јер је интелектуални ред речи у француском преовладао, и кад придев стоји на крају реченице или иза именице он привлачи на себе реченични нагласак или нагласак групе. Али онда, по смислу реченице, у којој су главни појмови *човек* и *саламандра*, прирочки нагласак би пао на реч која нема права на тај нагласак; и доиста редакција првога примера је боља. О Déperet-овој реченици могли бисмо претпоставити две могућности: или је Déperet у себи нагласио *саламандру* (коју он пише великим словом), којој је после додао њен мање наглашени квалификатив (случај врло редак у француском језику, али се мени чини да сам и за њега нашао примера, одмах ћемо дати један или два), или је, пре, „salamandre gigantesque“ узео као један појам, казан групом склопљеном по уобичајеном француском реду, и сматрао је целу групу, једноставно, као прирок. У сваком случају, као што горе рекох, прва редакција је боља од ове Déperet-ове.

У Delage-евој књизи *Les Théories de l'évolution* вели се: „Il y a ici (Weismann le reconnaît lui-même) un trait de ressemblance avec l'ancienne théorie évolutionniste de l'emboîtement des germes. C'est, dit-il, la théorie évolutionniste moderne, tandis que l'épigénèse moderne consiste à représenter la substance germinative comme composée de parties homogènes.“ У овој реченици, у групи „épigénèse moderne“, прирок је „épigénèse“, а подмет „moderne“, по типу „*geiße* размажено“. Ово је један од врло ретких примера у француском језику, које сам баш малочас поменуо, у којима придев после именице не носи нагласак. Али ће ти случајеви, и кад се нађу, бити у данашњем француском језику увек изузеци, пошто је најчешћи ред речи (у француском: прирок на крају) толико јак да читаоцу, кад нема у тексту нарочитих опомена, вербалних или типографских – увек намеће свој калуп, и читалац ће ту ударити гласом на придев који стоји на крају реченице или групе, и тако, према смислу, нагласити, погрешну реч. Последица ће увек бити погрешно схваћен *смисао*, који вешт читалац, по контексту, по логици *мисли*, на крају исправи, али по цену излишног напора. То се десило и мени: ја у првом читању нисам погодио да је реч „épigénèse“ прирок, односно наглашена, и мисао реченице, са њеним техничким и несвакидашњим изразима, нисам одмах погодио. Реч „épigénèse“ је овде писац требао да подвуче, или је „moderne“ требао да избаци пред „épigénèse“ – као што је, на пример, учињено у овом примеру из Basch-еве *L'Esthétique de Kant*: „De plus les émotions exercent... sur les musclehs et les viscères... etc. et l'on sait que de modernes psychologues, comme William James et Lange, ont voulu etc.“ И у овој је реченици „modernes“ подмет, „psychologues“ прирок – по типу: „размажено *geiße*“.

Такав је пример и овај, из једних француских новина, у коме се говори о сараднику за авијатику тога листа, коме неки телеграм није уручен зато што је сарадник био раније отпутовао: „Ajoutons... qu'à son retour à Chamonix, notre collaborateur a retrouvé ce télégramme, dont une formule administrative fort exacte – ‘Parti en ballon. Adresse inconnue’ – ...fera pour lui un précieux souvenir documentaire de son Voyage audacieux.“ Овде придев „audacieux“, из истих узрока као горе, сувише је истакнут; по смислу требало је да је „Voyage“ главно; и зато је „audacieux“ требало предметнути, и рећи: „de son audacieux Voyage“. Између „Voyage audacieux“ и „audacieux Voyage“ нема, наравно, никакве разлике у значењу, и положај придева се

не одређује према томе да ли он „означава врсту“ или „осећајно цени“, но према томе да ли је у реченици подмет или прирок. У интелектуалном реду речи, као подмет долази напред, као прирок натраг; у емоционалном обратно.

Следећи пример показује један врло занимљив случај придевског положаја. У париској парници између Mme Clerc, Paratt и Nollet-a (јануара 1913), председник суда каже Nollet-у: „Vous avez fait de singuliers métiers...“ На то му Nollet увређено – irrité – одговара: „Il n'est pas de professions singulières quand on gagne sa vie.“ Значење придева „singulier“ у оба случаја очевидно је једно исто, пошто Nollet само понавља реч коју је употребио председник суда. Јасно је и то да је придев у оба положаја прирок; *ÿrïgeв* казује појам око кога се води препирка, који треба утврдити; то се види из смисла и по акценту који пада на „singulier“ а не на „métiers“ и „professions“. Остаје само да се објасни зашто председник меће придев напред, а Nollet натраг, иако овај последњи говори „увређено“, „љутито“. Можда грешим што желим да нађем разлога сваком случају на који сам наишао јер индивидуална употреба интелектуалног и емоционалног реда зависи од многих, врло суптилних, замршених и често ћудљивих обзира; али је овај пример моју пажњу јаче привукао и сматрам га као најтежи, и желео бих да и са њиме свршим. Осећање, повређен интерес је *на сîрани ÿредседника суда*; и *зашто* овај каже придев емоционалним редом; док Nollet, који живи од недопуштених занимања, није коснут њиховом незаконитошћу; њему она изгледају допуштена; он је чак увређен и речју „métier“, и замењује је у свом одговору изразом „profession“. Тако он у групи придева и именице распоређује подмет и прирок интелектуалним редом, иако целу реченицу изговара с осећањем и редом емоционалним. – Ја се надам да ово објашњење не личи на горња Cron-ова и Von den Driesch-ева навијања. Ако је формула коју ја нудим тачна, према њиховој, по мом мишљењу несумњиво погрешној, онда је и због тога вероватноћа навијања код прве а priori мања но код последње, пошто би у том случају првој навијање било исто толико непотребно колико је другој потребно.

Следећи пример је занимљив зато што у једној истој реченици имамо две групе придева и именице, од којих је у једној прирок придев, у другој именица: „... il a exprimé avec bonheur se que cette mâle apparence cachait de naturelle bonté“. Овде нису у контрасту придеви mâle и naturelle, но придев „mâle“ и именица „bonté“, који су главни појмови реченице и њени природи. Писац каже да је „mâle apparence“ варала и да се под њом крила „naturelle bonté“. Ове две контрастоване групе одговарају респективно типовима „размажено дете“ и „размажено *geïïe*“, то јест, прва је склопљена емоционалним, друга интелектуалним редом. По Gröber-у обе би групе ишле у исту категорију, категорију придева који осећајно цени, категорију емоционалну. Међутим – да се послужим изразима, али не и доктрином Gröber-овом – придев „mâle“ тиме што је у реченици прирок својој именици и предметнут – осећајно дистингвира; а придев „naturelle“, будући подмет својој именици и постпонован – логички атрибуише; што теорију Gröber-ову не само чини илузорном, но је у овом случају изврће наопако. Само се из *контекста* реченице може разумети функција и положај придева у њој.

Такав је пример и следећи (подвучене, односно наглашене речи су природи, као што се јасно види из контекста); „Il se complaît à noter les fugitives nuances du sentiment,... à discerner les mobiles dissimulés... des actions humaines. Connaître l'inconnaissable est son délice. Il déploie

une sorte de coquetterie à poursuivre la solution des *insolubles* problèmes.“ Придев „fugitives“ и именица „problèmes“ су подмети, и стоје, респективно, у интелектуалном и емоционалном реду. По Gröber-у би и придев „fugitives“ и придев „insolubles“ требало да емоционално атрибуишу. Да „insolubles“ „дистинговира“, да је прирок, дакле главна реч у реченици – може се лако видети ако покушамо да ту реч изоставимо из реченице. Као код рестриктивних и комплементарних релативних реченица, тако ствар стоји и код придева који стоје поред именице и могу бити природи и подмети. У разгранатој реченици у којој се налази нека рестриктивна релативна реченица која се запетом не одваја од свога подмета, ту реченицу није могуће избацити а да смисао реченице не страда. Кад бисмо из Шекспирове реченице: „Незгодно лежи глава која круну носи“ изоставили релативну реченицу или додали запету, добили бисмо бесмислицу; док из реченице „Око, које види све, не види себе“ релативну реченицу можемо изоставити, а смисао ипак да остане цео и тачан (кад бисмо изоставили запете, опет бисмо добили бесмислицу). У реченици „Морнари, који су сујеверни, нерадо се укрцавају у петак“, релативна реченица није рестриктивна, но комплементарна; и може се изоставити; смисао ће остати исти. Та релативна реченица додаје само објашњење, разлог због којег се морнари – људи сујеверни – нерадо укрцавају у петак. Али ако би мисао пишчева била да нису сви морнари сујеверни но да су такви само неки међу њима и да се само такви нерадо укрцавају у петак, он ће реченицу изговорити или интерпунгирати овако: „Морнари који су сујеверни нерадо се укрцавају у петак“ (то јест без запете пред „који“); у том случају ми имамо рестриктивну релативну реченицу, коју не можемо изоставити ако нећемо да покваримо мисао пишчеву. Кад бисмо рекли: „Сујеверни морнари нерадо се укрцавају у петак“, зависило би од смисла који реченици дајемо да ли је „сујеверни“ подмет или прирок (и акценат ће бити према томе друкчији); ако се мисли да су *сви* морнари сујеверни, онда би „сујеверни“ било подмет; ако само *неки* – прирок. У оба случаја се мења и акценат: у првом случају („сујеверни“ = подмет), „сујеверни“ би остало ненаглашено (акцент у групи на „морнари“); у другом случају, акценат у групи пао би на „сујеверни“. [У погледу могућности изостављања, као код горњих релативних реченица] тако је и код придева. Придеви, кад су подмети, одговарају комплементарним релативним реченицама, и могу бити изостављени; у нашем горњем случају придев „fugitives“ може бити избачен, а смисао реченице остати пун и тачан, док „insolubles“ не може да се избаци а да се смисао реченице јако не ослаби, или боље, сасвим не поквари. Кад су, међутим, природи, они одговарају рестриктивним реченицама, и *не могу* бити изостављени без повреде смисла реченице; у горњем случају придев „insolubles“, кад би био избачен, уништио би смисао реченице и целога места. Он је, дакле, прирок, и „дистинговира“, иако стоји напред.

Ево још неколико примера.

У реченици: „... ces albums de croquetons, oü, à côté des chefs-d'oeuvre classiques, ... la vie, la fugace, la frémissante, la vertigineuse vie est là, fragmentaire, embryonnaire, visionnaire, – entière!...“ придеви пред наглашеном именицом „vie“ подмети су, а они који долазе после ње, природи. Ко реченицу правилно прочита, и посматра пажљиво акценте, он ће се уверити да је тако. Ствар на први поглед није лако опазити; нарочито у француском, где акценти нису јаки, где су много слабији но у немачком, енглеском, или српском; али, са мало вежбања,

човек се навикне, прво, осетити акценте правилно и, друго, разликовати их међу собом, и од интонације,³⁴ осећајне интонације која пада на поједине речи и која углавном није ништа друго до висина гласа (према јачини, која карактерише акцент). Осећајни придеви „fugace“, „frémissante“, „vertigineuse“ могу неизвежбаног посматрача да збуне својом интонацијом, према којој мирнији акцент на оба „vie“ изгледа да ишчезава; али после мало пажње, опазиће се да је „vie“ у оба случаја наглашено реченичним природним акцентом, као год и постпоновани „придеви-прироци“: „fragmentaire“, „embryonnaire“, „visionnaire“, чија је интонација такође знатно нижа од интонације прва три придева.

У реченици: „... Hélas! c'est mon pénible devoir d'historien de dire impitoyablement l'impure vérité, que mon précédent article vous a fait entrevoir, et je demande pardon d'avance aux gentilles convictions que je vais froisser, aux charmantes illusions que je vais flétrir“ сви придеви (осим придева „précédent“) у овој реченици су подмети; сви – да се опет послужим изразима, али противно доктрини Gröber-овој – „логично атрибуишу“, и све именице (осим именице „article“) носе природни акцент реченице или групе.

У Дантеовом *Паклу*, песми XI, стиху 34, у реченици „Morte per forza e ferute dogliose – Nel prossimo si danno...“, „morte“ и „ferute“ су природни реченице, односно природни групе; реченица се може правилно прочитати и разумети само ако се прочита с падајућом акцентуацијом, као у *Бачком расјанку*: „Неси, бреже, чудо ти за око“, – „Не дижеш се до неба високо“ – иако се и у једном и у другом примеру и талијански и српски стихови најчешће читају, наравно погрешно, с акцентуацијом растућом: „Неси, бреже, чудо ти за око“ – „Не дижеш се до неба високо“ итд. То је појава с којом се сретамо и у групама придева и именице и у другим групама; она је последица опште тенденције у људским језицима да све преудеси према „најчешћем случају“. Како је у аналитичним или претежно аналитичним језицима најчешћи случај да природни, другим речима акцент, стоји на крају, то је тежња језика да у свима случајевима метне акцент на крај. Тако се у реченицама тежи томе да се природни акцент метну на крај, често (као што смо сад видели код Дантеа и Бранка) противно логици, и тако се и у групама речи, и противно правој логици, акцент помера на крај; и тако је од „bon homme“ постало „bonhomme“ од „као на белу врану“ – „као на белу врану“; од „old maid“ – „old maid“; од „bread-and-butter“ – „bread-and-butter“; од „King's Cross“, „Charing Cross“ – „King's Cross“, „Charing Cross“, и тако даље. То објашњава и зашто у француском придев на крају групе с именицом добије понекад акцент место именице и због чега група и у Дантеовом примеру има тежњу да после „ferute“ нагласи „dogliose“. Али ми се на тим ређим појавама, које постају под реметећим узроцима у развићу језика који непрестано тече, не можемо данас заустављати.

У примеру из Аларконовог *El sombrero de très picos*: „Entonces fué de ver á la hermosa navarra (y así la pintaría yo, si tuviese el pincel de Ticiano), plantada enfrente del embelesado Corregidor, fresca, magnífica, incitante, con sus nobles formas, con su angosto vestido, con su elevada estatura, con sus desnudos brazos levantados sobre la cabeza, y con un transparente racimo en cada mano, diciéndole, entre una sonrisa irresistible y una mirada suplicante en que titilaba el miedo: 'Todavía no las ha probado el señor Obispo...' Parecía una gigantesca Pomona brindando frutos á un dios

³⁴ Види: Bally. – Б. П.

campestre...“ – У том примеру придеви „hermosa“, „desnudos“, „gigantesca“ су подмети који стоје напред; придеви „embelesado“, „nobles“, „angosto“, „elevada“, су *прироци* који стоје напред; придеви „irresistible“, „suplicante“, „campestre“, *прироци* који стоје *нашрај*; а придев „transparente“ је *йогмеи* или *йприрок*, према томе да ли ћемо као главну наглашену реч у групи узети „transparente“ или „расимо“; из контекста се у овом случају не може погодити на коју је реч писац гласом ударио. Обе су скоро подједнако значајне и поетске: коме важнији појам изгледа *грозд*, тај ће, у овој, контекстом непрецизираној групи, од грозда направити *прирок*; коме значајнији или лепши појам изгледа *гроздран*, тај ће *шој* речи дати значај *прирока*;³⁵ ја држим да је пре „расимо“ *прирок*.

У свима случајевима овога примера може да се види утицај емоционалног и интелектуалног говора, и *слободан* распоред подмета и *прирока*. Код ствари које у нама буде јаче осећање, говорник, као што смо видели, има тежњу да одмах каже ствар која је у њему осећање пробудила, то јест да *йприрок* каже прво; по терминологији Gröber-овој, али противно његовом учењу, он и „дистингвира“ емоционално. Ако је човек у мирнијем расположењу, он ће *прирок* метнути *натраг* и кад „цени“ и „поређује вредности“. Отуда „придеви-прироци“, на месту на коме је писац нарочито одушевљен лепотом лепе Наварке (con sus nobles formas, etc.) теже да дођу испред именице, док други „придеви-прироци“, на месту где су и одушевљење и глас пали, теже да дођу на крај, иако и они по свом значају, у тексту и иначе, „субјективно“ или „осећајно“ „оцењују“ (sonrisa irresistible) као год и „придеви-прироци“ који стоје напред. Оно што управља положајем придева није његово посебно значење, но његова функција *йогмеи*, односно *йприрока*, који се стављају напред, односно *натраг*, према томе да ли писац у своје казивање уноси своје осећање или говори тоном мирног констатовања. Што се тиче „придева-подмета“: „hermosa“, „gigantesca“ они, иако стоје пред именицом, стоје правилно у интелектуалном реду речи; они су подмети који стоје пред својим *прироком*: у „gigantesca Pomona“ главна је реч и *прирок* групе и реченице „Pomona“ (отуда би се „gigantesca“ могло избацити, а да *пишчева мисао* опет остане иста); у „hermosa navarra“ тако је исто главна реч и *прирок* „navarra“; без ње би реченица била недовршена, док је „hermosa“ израније познат додатак: у целој књизи се говори само о лепоти Наваркиној. Покушајмо, међутим, да избацимо, *придеве* „nobles“, „angosto“, „elevada“, и реченица и групе, само са својим именицама, неће више имати смисла. Изгуби се значај, смисао, *мисао пишчева*, оно што се реченицом хтело рећи. У последњој реченици примера, „Parecia una gigantesca Pomona, brindando frutos á un dios campestre“, види се у једном истом примеру *придев напред*, и *придев позади*, иако оба стоје правилно у интелектуалном реду, то јест са подметима напред, и *прироцима* за подметима; реченица даје допуну *горњем* опису тоном

³⁵ Сумњиви би могли бити, и из истог разлога, и придеви „embelesado“ и „desnudos“ ипак је вероватноћа велика да је први *прирок*, други *подмет*. У овом последњем случају „desnudos“ треба заједно са „brazos“ схватити као *један йојам*, отприлике као што се чини у хендијадису, у коме човек, међутим, осећа *респективну важност подмета* и *прирока*. Разлике су врло суптилне, као што је и анализа подметских и *прирочких* односа у контексту врло тешка, и онај који се претходно није вежбао, не би требало да одмах спочетка суди с већим поуздањем. Чим из контекста не може да се види да ли је неки појам *подмет* или *прирок*, одмах не може да се каже ни да ли је ред речи емоционалан или интелектуалан. – Б. П.

објашњења. Осећање је остало још само у речима, а ред речи се вратио на сталожени ред интелектуалног излагања.

У Гетеовој дефиницији „проблематичних природа“: „Es gibt problematische Naturen, die keiner Lage gewachsen sind, in der sie sich befinden, und denen keine genug tut. Daraus entsteht der ungeheure Widerstreit, der das Leben ohne Genuss verzehrt“ – придев „ungeheure“, иако изгледа јако наглашен, *није* прирок групе, но њен *Њогмеи*; именица „Widerstreit“ је прирок и групе и реченице. У „Widerstreit“ је мисао, као што показује и друга половина реченице. Реченични акценат остаје на „Widerstreit“. Ред речи је у тој групи „ungeheure Widerstreit“, кад је овако унесена у реченицу, интелектуалан. У истој групи, кад би стајала засебно, ван реченице, придев би био прирок, и ред би био емоционалан. Придев „ungeheure“ носи *инџонацију*, *не акценџи*; то је осећајна интонација једне јако осећајне речи, која њој индивидуално припада. Да је интонација индивидуална својина придева, а није последица његова положаја или функције, и да реченички акценат остаје на „Widerstreit“, уверићемо се ако тај придев заменимо у групи и реченици другим неким, на пример, придевом „der bekannte“ место „der ungeheure“. Ако тако урадимо, глас ће преклизити преко „bekannte“ на „Widerstreit“; интонације ће нестати иако би и тај придев имао идентичну функцију и положај у групи и реченици са придевом „ungeheure“. Оба придева, и „der ungeheure“ и „der bekannte“, могу бити избачени из реченице а да се смисао у овој реченици ниуколико не поквари. То доказује да је у групи и у реченици прирок именица „Widerstreit“, а не придев „ungeheure“. Иако придев стоји напред по уобичајеном реду немачког језика, он овде „логично атрибуише“.

У реченици: „Dieses Buch ist für die reifere Jugend geschrieben“ – „reifere“ је обратно прирок групе, и „дистингвира“. Избаците га из реченице, и реченица ће изгубити смисао који писац хоће да јој дâ. Међутим, у овој другој реченици (из предговора дела др Karl-a Nachtman-a *Olympia und seine Festspiele*): „... Ist letzteres auch in erster Linie für die reifere Jugend geschrieben, so gebe ich mich doch zugleich der Hoffnung hin, dass durch diese auch in weiteren Kreisen das Interesse... sich verbreiten wird“ – прирок је не више придев „reifere“ но именица „Jugend“; читалац то види тек кад прочита целу реченицу, пошто се у немачком језику, који има стално место за свој придев, не може положајем показати разлика између „придева-подмета“ и „придева-прирока“.

Из општег синтетичног карактера модерног немачког језика задржан је емоционални ред и у случајевима у којима придев није прирок. Отуда се наизменичан однос интелектуалног и емоционалног реда може у немачком видети само у реченици или другим комбинацијама, као у следећем примеру.

У *Baedeker*-у за средњу Италију, на прузи Arezzo-Fabriano имају две мале вароши познате у уметности: Borgo san Sepolcro и Citta di Castello. Код вароши Borgo san Sepolcro вели *Baedeker* посетиоцима који се журе: „Eine Stunde genügt für den Eiligen“; код вароши Citta di Castello, вели се: „Für den Eiligen genügen zwei Stunden.“ Која је разлика између ова два реда речи са унакрсно размештеним природима? После свега што смо горе рекли, није потребно још једном помињати да за ове две реченице вреди исто начело које и за групе придева и именице; или, још тачније, да за групе придева и именица вреди исто начело као и за ове две реченице. Само ред речи разликује ове две реченице са идентичним смислом. Једна има емоционални ред речи, друга интелектуални. И зато, у првој, има акценат почетак,

због емоционалног реда речи и реченичног акцента и емоционалне интонације; речи „Eine Stunde“ носе емоционалну интонацију. А у другој, акцент је на крају, речи „zwei Stunden“ носе акцент мирнога говора. То је она горња разлика између „admirables paroles“ и „paroles admirables“. Никакве друге разлике нема; и изрази „означавајући врсту“ и „субјективно оцењујући“ нису само нетачни но су и излишни за тумачење ових случајева, који се објашњавају просто разликом која, у виду афекта, постоји између интелектуалног и емоционалног говора.

Узбуђење које се види из реда речи који је својствен узбуђеном човеку, делује као *шако*; и смисао, значење речи ту не игра никакву улогу. Нису сувише суптилне ствари кад кажемо да је „Eine Stunde“, дакле сасвим кратко време, утицало „moving“ на говорника; док „Zwei Stunden“ већ више није. Али ми немамо да објаснимо због чега је емоционалан, због чега интелектуалан ред речи; објашњавајући то ми излазимо из круга наше теме; то је друга област.

То се лепо види и на последњем и лепом примеру који ћу сад навести, и који вадим из Weil-а. Лисија, у својим судским беседама, често се позива на сведоке, више-мање освештаним формулама: „καὶ κάλει μοι τοὺς μάρτυράς, καὶ μοι ἀνάβητε τούτων μαρτυρεῖς.“ Ред речи који употребљава је, као што се види, интелектуалан. Али, вели Weil, има једно једино место у коме је говорник одступио од тога реда, и где овако вели: ὡς δ' ἄληη λέγω, μάρτυράς κάλει; после тога, ниже доле, он се опет враћа на стари уобичајени ред: ὡς δ' ἄληη λέγω, κάλει μοι τοὺς μάρτυράς. Који је узрок томе одступању? Weil лепо одговара да је узрок томе што је Лисија у тој својој беседи против Агората, на том месту, с највећом жестином напао овога, пребацујући му све могуће злочине против републике, оптужујући га за злочине против појединаца, за прелубу. „Ето зашто“, вели Weil, „он [у наведеној реченици] изоставља члан и заменице... и зашто му главни појам, *свегоци*, долази на памет, а споредни појам ‘зови’, иде за овим скоро као енклитика.“ И ако се сетимо шта смо горе рекли о говору примитивном, о говору јако узбуђеном, видећемо да Weil врло тачно додаје: „Још један степен више, још нешто више плахе жестине, и говорник би избацио и тај глагол, и збио би своју мисао у енергичан усклик: ‘Μάρτυράς!’.“ Између „κάλει μάρτυράς“ и „μάρτυράς κάλει“ нема никакве разлике у смислу; исто онако као што је нема ни између „paroles admirables“ и „admirables paroles“; узрок премештању је у оба случаја један исти: осећање, узбуђење а не разлика у значењу глагола „κάλει“ пре или после „μάρτυράς“ или придева „admirables“ пре или после „paroles“. Поводом ове групе „paroles admirables“ и „admirables paroles“ може се исто тако мало говорити о придевима који „означавају врсту“ и другима који „осећајно оцењују“, као што би се мало могло о томе говорити код „κάλει μάρτυράς“ и „μάρτυράς κάλει“. Једина је разлика између ових супротних склопова што су једни казани интелектуалним редом, други емоционалним, и што према томе први имају ефект мирнога говора, а други ефект који говору људском даје осећање, узбуђење, и, у даном случају, поезија.

У књизи Von den Driesch-а има огроман број примера, које би на овом месту ове расправе требало критички претрести, и показати да је његова класификација тих примера погрешна, и да је таква зато што је основана на погрешном начелу. Ја ћу овом приликом рећи само ово: у сва три одељка, у одељку придева постпонованих, у одељку придева предметних, и у одељку придева који се налазе у оба положаја, у писцима XIII века, Von den

Driesch је метао заједно и тумачио на исти начин примере у којима придеви имају разне реченичне функције; мешао је придеве-прироке (дакле придеве који „дистингвирају“, било у интелектуалном, било у емоционалном реду) са придевима-подметима (дакле придевима који „атрибуишу“, било у интелектуалном, било у емоционалном реду). Тако се морало десити кад је класификацију изводио по неадекватном начелу Gröber-овом, по којем сваки предметнут придев „атрибуише“, и сваки постпоновани „дистингвира“. Придеви, међутим, могу бити подмети и природи у оба положаја, и према томе могу у оба положаја и „атрибуисати“ и „дистингвирати“. Ја се овде служим терминологијом Gröber-овом, која се, најзад, може употребити – али под условом, прво, да се зна да није ни довољно јасна ни адекватна, и друго, под условом да јој се смисао прецизира – у складу са нашим гледиштем овако; да, наиме, „атрибуисати“ значи „бити подмет“ а „дистингвирати“ да значи „бити природ“. Међутим, ни с том поправком теорија Gröber-ова још не би била тачна: он је могао све своје термине (овако прецизиране) задржати, али није требало да их веже међу собом; где је направио погрешку, то је кад их је везао, кад је „атрибуисање“ приписао осећању, а „дистингвирање“ само разуму. Може и „affection“ да се „дистингвира“ и „Verständnis“ „атрибуира“, као што је и логично код језика са слободним редом речи. Али онда немачки и енглески језик не би никад дистингвирали. А ако би то вредело само за француски језик (а видели смо да не вреди), онда би остало начелно питање именица + придев ипак нерешено. Ако бих хтео најкраће да кажем због чега је Gröber погрешно, ја бих рекао да је то стога што није видео да придев може „атрибуисати“ и „дистингвирати“ и у емоционалном и у интелектуалном реду речи, то јест будући позади или испред, што није видео да придев може стајати у *двојак*ом својству, у *два* положаја, и пред и за именицом, да – тако рекућ’ – има *два* придева пред именицом и *два* иза ње, а не један.³⁶ Његова формула може да објасни две пермутације од четири; формула која вам је данас предложена обухвата и, по мом мишљењу, објашњава све четири.

С тим смо завршили своју аргументацију – критику, излагање начела, и дискусију примера. Ако су моји судови и моје умовање били тачни, онда је начело које објашњава положај придева у групи с именицом оно које смо горе изложили; наиме, да се придев, односно именица, стављају у *емоционалном реду најпре* кад су *прироци*, а *најпра* кад су *јодмеџи*; у *интелектуалном говору* је обратно: они се стављају *најпре* кад су *јодмеџи*, а *најпра* кад су *прироци*. Или у можда јаснијем распореду речи: у емоционалном говору придев – односно именица – стављају се *напред* кад су *прироци*, *најпра* кад су *јодмеџи*. У интелектуалном говору је обратно. Никакво друго правило не може се поставити; као што се уопште у језику не могу постављати правила – не само зато што језик „тече“ но и стога што је језик производ и логике и психологије у исто време. Ако се логика не мења, психолошко стање се мења, и нијансе израза може погодити само онај који зна везу између језичке употребе и психолошког стања које ју је створило, који је асоцирао и једно и друго, који осећа „психолошко стање“ и запамтио је са њим у вези језичку употребу. Наука има само да размотри и да објасни; и тиме практично да помогне само утолико уколико је дала своје [истраживачу] *разумевање* ствари. Кад човек зна ствар, зна предмет и његово име, зна значај

³⁶ Schönigh etc. S. 60–61. – Б. П.

неког језичког облика и оно за шта тај облик стоји, њему правила (и кад би их могло бити) не требају. Тако деца која још нису учили граматику говоре у духу свога језика и правилно (с изузетком ситница и неважних ствари). Као ни у реду речи, тако ни у [...] грамика не може давати правила. Правила која даје вреде само онолико колико у њима има горњега знања, разумевања принципа; што прелази преко тога то је узурпација [...] и source d'erreurs. Rivarol нам [није] оставио своје правило „које ће странцима...“ итд. Вероватно да га није оставио што је видео да није адекватно; а да га је и оставио, онда бисмо ми видели да није адекватно...³⁷

У почетку сам рекао да треба наћи неко опште начело које би објашњавало не само положај чланова у групи именице и придева но и у групама које чине остале врсте речи међу собом, и не само у француском, новом и старом, но и у другим романским, па и у другим европским језицима, новим и старим; и да се, по мом мишљењу, наш проблем о респективном положају придева и именице не може коначно решити ни за један језик док се не нађе то опште начело које би вредело за све језике, или бар за већи број језика, и за све врсте речи. Као основу за своје разлагање ја сам узео француски, из разлога који су у почетку поменути, и, наравно, највећу сам пажњу обратио на нашу посебну тему о положају придева; али сам своју аргументацију и своје примере тако водио и наводио да њима обухватим поред групе придева и именице и остале врсте речи, и поред новог француског и стари, а поред њих и два романска језика, два германска, један словенски (наш српски), и два класична језика. Из неаријевских језика, мађарског, турског, кинеског, итд., ја нисам наводио примера, иако их имам, зато што структуру тих језика знам само из друге руке (и то, разуме се, врло несавршено) из књига о њима, из Вурне-а, Миллер-а, Мистели-а, Финк-а, Габелентз-а итд., а не непосредно из текстова, које не разумем. Али сам и те неаријевске језике узео у обзир, и колико сам могао да се снађем у реченим књигама које оне дају, мени се учинило да ни у тим језицима, тако чудно странам према нашим појмовима, нисам нашао ништа што не би било у складу са начелом које сам горе понудио; те сам на тај начин и поводом тих језика, колико је у мојој моћи било, задовољио услов који сам самом себи у почетку поставио. Појединачна истраживања од стране зналаца неаријевских језика имаће да заиста потврде или да заиста оповргну моју претпоставку; али ме неће много изненадити ако би потврда мојој претпоставци с те стране заиста дошла. Начело које нудим огледао сам на више аријевских језика, и огледао сам га – иако не тако потанко као за стари француски језик – и на разним историјским периодима њихова развитка; и нигде ме начело, колико ми се чини, није омело. То подиже знатно вероватноћу могућне примене и на остале језике. Сем тога, начело, у својој основи, ослања се на фундаменталне логичке односе подмета и прирока и на фундаменталне психолошке манифестације интелекта и осећања, који су, и једни и други, једнаки за све људе, кроз све мене њихове историје; ниједно друго начело не може се оснивати на универзалнијим појавама или навикама људског духа и душе. То такође, држим, додаје вероватноћи да начело може бити примењено на све људске језике.

³⁷ Овај део рукописа је непотпун; писан је оловком и местимице је сасвим нечитак. – В. Р.

– Метода, даље, које сам се држао изгледа ми да је тачна. Остаје питање: да ли сам је тачно применио: то је једна од научних невоља, што примена добрих метода зависи, и што ће, нажалост, увек зависити од индивидуалног знања и способности. Ваше је, дакле, и ваших другова, ближих и даљих, да на то питање одговорите.

Али методу оставимо ван питања. Упоредна метода, што шире примењена, јесте у тражењу начела једина спасоносна. Она ће помоћи човеку без великог дара да нађе начело проблемâ који га занимају, ако само употреби довољно времена. Ако посао не сврши он сам, свршиће га „други људи без великог дара“, који буду прихватили тај посао, и који буду ишли истим путем – или њихови наследници. Ми смо сви, и најнижи и највиши, само беоцузи оног непрекидног и непрегледног ланца у коме се радник ниже до радника и пали своју зубљу, каткад већу, каткад мању, на зубљи, каткад мањој, каткад већој, свога претходника. Али сви морају радити по упоредној методи ако желе решити шире, начелне проблеме. Кад који шири проблем, од проблема приступачних људском духу, није могао дуго времена да буде решен, то је било само зато што људи нису могли, или умели, дуго времена да се послуже упоредном методом, што нису тражили шире генерализације и дубље узроке, које генерализације једино могу показати. Једна енглеска дефиниција генија, чијем аутору нисам досад успео да уђем у траг, вели да је тајна генија у налажењу аналогичности; али те аналогичности – ни геније не може, очевидно, наћи без упоредне методе.

Истичући упоредну методу као једину кадру да дâ мисли (према другим методама које само утврђују чињенице), ја сам уверен да излазим на сусрет мишљењу овог ученог скупа, који ми је учинио велику част да ме призове к себи и данас жели да ме уврсти у своје редове као пуноправног члана.